

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

BIBLICKÝ A MIMOBIBLICKÝ POHLED NA EXODUS

**THE BIBLICAL AND EXTRA-BIBLICAL VIEW
ON THE EXODUS**

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

ThDr.Petr Melmuk, Th.D.

Autor:

Josef Bíca

2014

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval ThDr.Petru Melmukovi, Th.D. za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Josef Bíca

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně pod odborným vedením ThDr.Petra Melmuka, Th.D. a použil k jejímu vypracování jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 16.2.2014

podpis:

Anotace

Tato práce se zabývá tématem exodu. Zaměřuje se však nejen na tradiční biblický pohled, ale snaží se jej podrobit i mimobiblickým pramenům. Jelikož je však exodus stěžejní událostí Starého zákona, jde také o snahu uvědomit si teologický význam této události.

Annotation

This work deals with the exodus. But focuses not only on traditional, biblical view, but trying to make it subject to extra-biblical view as well. However, since the exodus pivotal event of the Old testament, it is also an effort to realize the theological significance of this event.

Klíčová slova

Hladomor, záchrana, vzestup, otroctví, egyptské rány, zázračné vysvobození, zaslíbení, národ, zákon, Semité.

Key words

Famine, rescue, rise, slavery, plagues of Egypt, deliverance, promise, nation, law, Semites.

Obsah

ÚVOD	7
I. Kapitola BIBLICKÝ POHLED	
I.1 Jak se Hebrejové dostali do Egypta.....	10
I.2 Nová doba.....	15
I.3 Narození Mojžíše.....	17
I.4 Devět egyptských ran.....	25
I.5 Poslední egyptská rána.....	28
II. Kapitola TEOLOGICKÝ VÝZNAM EXODU	
II.1 Úvod k teologickému významu.....	34
II.2 Hospodinova zaslíbení před exodem.....	34
II.3 Hospodinova zaslíbení po exodu.....	37
III. Kapitola MIMOBIBLICKÝ POHLED	42
IV. Kapitola SROVNÁNÍ BIBLICKÉHO A MIMOBIBLICKÉHO POHLEDU	49
ZÁVĚR	56
Seznam příloh	58
Přílohy	59
Summary	66
Použitá literatura	67

Seznam zkratk

Užité zkratky biblických a apokryfních knih

Zkratky biblických knih a citace jsou uvedeny dle *Písma svatého Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)* Českého ekumenického překladu (dále ČEP).

Ostatní užité zkratky

č.	číslo
J	Jahvista
km	kilometr
km/h	kilometr za hodinu
m.n.m.	metrů nad mořem
např.	například
P	Kněžský kodex
pozn.	poznámka
př.Kr.	před Kristem
př.n.l.	před naším letopočtem
resp.	respektive
s.	strana
sz	starozákonní
tj.	to jest
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný

ÚVOD

Exodus „z řeckého slova, znamenající východ, vyjití, odchod, to jest (dále tj.) z Egypta“¹ je hlavním a stěžejním bodem a událostí celého Starého zákona, celé knihy Staré smlouvy.

„Biblický exodus, jak uvádí Pritchard, je pro izraelský národ nejdůležitější událostí v celé jejich historii“². Podle mého názoru je však důležité si uvědomit, že takové události jako jsou cesta Josefa a poté i Jákoba do Egypta, poroba v Egyptě, vyvolení Mojžíše za vysvoboditele, obtíže při útěku a nebezpečí na cestě do zaslíbené země k sobě navzájem patří.

Souhrnně bychom mohli říci, že exodus znamená všestrannou přeměnu zotročeného a poníženého národa díky božimu záměru a činům v soběstačný a silný lid. „Zároveň je však možné ho brát i jako moment zrození víry, to znamená (dále tzn.) základní zkušenosti Izraele“³.

Abychom však celek takového významu pochopili, je třeba na něj pohlížet z několika směrů, které nelze podle mého názoru od exodu oddělit.

A proto jsem se zaměřil na tato fakta: držet se Starého zákona budu v otázkách, jak se Hebrejové, synové Jákoba do Egypta vůbec dostali, respektive (dále resp.) události v Egyptě od Josefa počínaje až po dobu před narozením Mojžíše. Dále, jak se jim v Egyptě dařilo a v neposlední řadě, co způsobilo (resp. důvod jejich odchodu z Egypta), že z Egypta vyšli.

V užším pohledu je třeba se zajisté zabývat i s přímo souvisejícími událostmi vyjití, tzn. poslední egyptská rána a odchod Hebrejů na samotný nátlak, ba samotné naléhavé prosby všech Egyptanů.

Událost exodu však podrobím i dvěma zásadním pohledům, které jeho význam nejen doplní, ale též ho mohou co do historické skutečnosti i zpochybnit. V prvním případě definuji v širším kontextu teologický význam, na straně druhé se zcela odchýlím od všech zmíněných biblických pohledů na exodus a soustředím se na fakta a dochované informace z Egypta.

¹ Novotný, Biblický slovník. 1992, s.162.

² Pritchard, Biblický atlas. 1996, s.34.

³ Struppe, Kirchschlager, Jak porozumět Bibli. 2000, s.37.

Rád bych však opětovně zdůraznil, že v této práci jde především o srovnání biblické výpovědi o exodu s mimobiblickými zdroji z oblasti Egypta kromě pokusů dobrat se historických argumentů a datace exodu.

Než se však pustím do nastínění biblického pohledu, je třeba si alespoň něco málo říci o Tóře, resp. o její koncepci, což může poskytnout srozumitelnější pohled na téma exodu a jednotlivých zaslíbení.

Z počátku hrála hlavní roli především ústní tradice, která se však po uplynutí mnoha staletí začala sepisovat.,*„Ikdýž mnoho starozákonních (dále SZ) knih obsahuje velmi starou tradovanou látku, žádná z nich nevznikla v dnešní podobě před 5.stoletím před Kristem (dále př.Kr.)“*⁴.Když tedy vezmeme na vědomí například (dále např.) zprávy o exodu, pak je nám jasné, že mezi událostí vyjítí do doby finálního sepsání uplynulo bezmála 800 let.Pro toto finální sepisování, resp. shromáždování dochované písemné tradice hraje důležitou roli exilní a poexilní doba.Jelikož (jak jsem již uvedl) doba mezi ústním a písemným tradováním byla v některých případech velmi dlouhá, což tedy vedlo spíše k úmyslům zachytit toho co nejvíce, než riskovat, že by se nějaká látka vypustila či vynechala.

Jelikož je však exodus nositelem značného významu, je třeba se alespoň částečně zaměřit i na datování této události. Jsou tu především dva různé pohledy, které jej pokládají do 13., resp. 15.století př.n.l.

Pro 15.století hovoří následující text: *„Čtyři sta osmdesát let po vyjítí Izraelců z egyptské země, čtvrtého roku svého kralování nad Izraelem, v měsíci zívu, což je druhý měsíc, začal Šalomoun budovat dům Hospodinu“*⁵.Pokud tedy vezmeme v úvahu, že *„král Šalomoun vládl přibližně od roku 971 př.n.l.“*⁶, pak jednoduchým matematickým výpočtem dojdeme k roku 1448 př.n.l., tzn. 15.století.,*„Protiargumentem by mohl být filologický poznatek, který říká, že historická věrohodnost ústní tradice trvá pouze šest generací, tzn. po přibližně 200 letech přestává být věrohodná“*⁷.

Co hovoří naopak pro datování ke 13.století př.n.l.?,*„Na jeden záchytný bod narážíme v následující poznámce, kdy Izraelci podle ní museli faraonovi stavět města pro sklady, Pitom a Raamses.Pravděpodobně se jedná o stavbu sídelního města, především za Ramsese II.*

⁴ Melmuk, Dějiny textu a doby Starého Zákona. 2011, s.20.

⁵ 1Kr 6,1

⁶ Douglas, Nový biblický slovník.2009, s.995.

⁷ Váchala, Pobyt a odchod Izraelců z Egypta: Nové pohledy na biblický exodus. 2004, s.23.

(1279-1213)“⁸. Události exodu tak leží pravděpodobně v 2. polovině 13. století př.n.l., *To se také dobře slučuje s faktem, že egyptské texty zmiňují skupiny semitských nomádů, propouštěné přes hranice do Egypta, a že takovéto semitské skupiny byly získávány do egyptských služeb*“⁹.

Ještě na závěr jedna zajímavost k datování exodu: *„výsledky posledních výzkumů však ukazují, že odchod Izraelců z Egypta je třeba klást až do pozdní doby, tj. nikoliv do 19., ale 20. egyptské dynastie (12.-11. století př.n.l.)“*¹⁰. Tyto teze se zakládají především na nejnovějších archeologických poznatcích.

⁸ Struppe, Kirchsclager, Jak porozumět Bibli. 2000, s.27.

⁹ RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. 2003, s.33.

¹⁰ Váchala, Pobyť a odchod Izraelců z Egypta: Nové pohledy na biblický exodus. 2004, s.23

I. BIBLICKÝ POHLED

I. 1 Jak se Hebrejové dostali do Egypta

Abychom se dostali ke kořenům pobytu Hebrejů v Egyptě, je třeba se o několik událostí vrátit nazpět. Ve Starém zákoně totiž máme příběh, který nám právě vytváří určitou spojnici mezi Kenaanskou zemí a Egyptem.

„Gn 37-50 vypráví o příchodu Josefa do Egypta, o tom, jak nabyl vysokého úřadu a jak se tam nakonec usídlila jeho rodina, prapředci izraelských kmenů, aby se zachránili před hladomorem v Kenaanské zemi.“¹¹

Příběh Jákobova syna Josefa (toho Jákoba, který se stal otcem vyvoleného národa, neboť při jedné zásadní životní události získal nové jméno Izrael) je plný lásky i nenávisti, osobního ponížení i opětovného povýšení. Ač říkám „příběh o Josefovi“, je důležité si uvědomit verš Gn 37,2 , který mluví jasně - je to příběh Jákobovy rodiny (Josef je sice centrální postavou, nicméně důležití jsou i jeho bratři a sám starý otec Jákob).

Jako mladý hoch byl Josef otcovým miláčkem - žaluje na své bratry, pokládá se i za lepšího, než jsou oni. Sny, které má a které také vypráví svým rodičům a bratrům, částečně prozrazují samolibost jeho srdce. To jsou hlavní důvody stoupající nenávisti jeho bratrů. Zkusím tuto situaci trochu nastínit. Ona oblíbenost u otce je líčena např. ve třetím verši 37. kapitoly knihy Genesis, která mluví o tom, že Jákob, resp. Izrael pro svého oblíbeného Josefa nechal udělat zvláštní oděv. Je to snad předzvěst budoucí slávy, které se Josefovy dostane na dvoře egyptského faraona?

A co se týká Josefových snů, je třeba si uvědomit jejich všeobecný význam v té době. Pro starověké lidi byly sny často prostředkem, kterého užíval Bůh ke komunikaci. Pokud již v Josefově raném věku byly pravdivé, znamenaly již tehdy zvláštní boží záměr? První sen snad znamenal jeho panování nad ostatními bratry (klanění snopů), zatímco druhý sen nadřazenost nad celou rodinou (o slunci, měsíci a hvězdách)

To vše nakonec vrcholí jeho, na první pohled tragickou životní proměnou, kdy je svými bratry prodán kupcům, kteří jej dovedli až do Egypta. Josef tedy prožívá naprosté vykořenění ze své domoviny a ocitá se v naprosto cizím prostředí.

¹¹ Pritchard, Biblický atlas. 1996, s.18.

Kdo to byli tito obchodníci, do jejichž rukou se Josef dostal? Pravděpodobně to byli tací obchodníci, kteří pravidelně obchodovali v oblastech mezi Kenaanem a Egyptem.,,Pritchard konkrétněji uvádí, že se pravděpodobně jednalo o Midjánce či Izmaelce“¹².

Následně je dále prodán do služeb královského dvora, kde se z něho stává původně jím nezamýšlený opak - bezmocný a ubohý otrok. Jeho počáteční sen, že bude pánem je tedy zcela zmařen. Navzdory tomuto osudu je přesto pod ochranou Hospodina, učí se pod tlakem svého otrockého postavení pokoře, píli a věrnosti. Jeho činy a konání jsou nakonec korunovány zdarem, což mu vše umožní získávat stále větší zodpovědnost a důležitější úkoly jemu svěřené.

Jako otrok byl Josef koupěn mužem jménem Potífar, který sloužil na faraonově dvoře jako velitel tělesné stráže. I přes svůj ponížený stav, díky nabitě vytrvalosti a pokoře se Josefovi ve svých otrockých povinnostech dařilo. To byl jeden z hlavních důvodů, proč ho Potífar povýšil na správce svého domu. Bylo by však podle mého názoru mylné a zavádějící připisovat veškerý Josefův zdar v počínání si v postavě otroka pouze jeho schopnostem. Zcela základní roli zde hraje boží milosrdenství, bez kterého bývá lidské snažení marné. A jak později zjistíme, i Josef je nástrojem budoucí boží záchrany a zachování vyvoleného lidu.

Josef je tedy správcem a Potífar se již dále nestará o nic „*leđa o chléb*“¹³. Co znamená konkrétně tato formulace? „*Je tím naznačen určitý odstup, který si Potífar udržuje přesto, že Josefa zahrnul přízní a pověřil správou. Svůj egyptský pokrm si zřejmě stržží jako posvátný a nechce si jej dát znečišťovat Hebrejem.*“¹⁴

Přesto se záhy objevila překážka v podobě Potífarovy ženy. Ta se i několikrát pokoušela Josefa svést. Josef si však byl vědom, že přistoupení k takovým svodům by bylo nejen podvodem vůči Potífarovi, ale též vůči bohu. Potífarova žena však nepřestávala naléhat. Když však pochopila, že se Josef nedá svést, vymyslela na něj podvod. U svého muže jej křivě obvinila z násilného obtěžování. Potífar byl však z této zprávy zřejmě natolik rozezlen, že Josef (byť měl o něco vyšší postavení než na počátku, když se do Egypta dostal jako řadový otrok) neměl možnost jakkoliv se obhájit a byl rovnou vsazen do žaláře. I přes

¹² Pritchard, Biblický atlas. 1996, s.18.

¹³ Gn 39,6

¹⁴ Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova: Genesis. 1968, s.229-230.

tuto další skličující událost se nakonec z Josefa stává správce egyptské země (především na základě své schopnosti vyložit význam faraonových snů).

Josef totiž předpovídá pro nadcházející období velkou úrodu, která bude vystřídána obdobím přesného opaku, tzn. neúrodou, ze které pochází hladomor. Jenže tento hladomor se neomezuje pouze na Egypt, zasáhl i Kanaan, kde v tu dobu žil Izrael se svými syny. Zde je však důležité uvědomit si jednu zásadní věc - praotcové nebyli v Kanaanu trvale usazení, spíše bychom měli říci, že po Kanaanu putovali a to společně se svými rodinami a stády.

„*Vykládat sny je Boží věc*“¹⁵ - jak je vidno, Egyptané tuto moc nemají. Tzn. Josef, který v mládí své rodině svými sny kazil náladu, je nyní zobrazen jako vykladač snů, které dělají Egyptanům starosti. „*Dalo by se také říci, že Boží prozřetelnost používá Josefa jako nástroj k uskutečnění svých plánů*“¹⁶. Jak víme, lidé (zvláště ve starověku) se snažili předpovídat budoucnost - ať už např. z letu ptáků, z vnitřností zvířat, podle přírodních úkazů nebo z lidských snů. Josef má tento dar, který mu přináší úspěšný osud. Osud původně nevýznamného Izraelity z Kanaanu, který ho dovedl až k mezinárodnímu úspěchu v Egyptě. A zde máme právě onu úzkou spojitost mezi Kanaanem a Egyptem.

To, že faraon svěří Josefovi dohled nad plánem záchrany Egypta před hladomorem, je vlastně faraonovým uznáním, že na Josefovi spočívá Boží duch. Josefovo hospodaření se zásobami tak připravilo Egypt na období hladu. Egyptští sousedé však připraveni nebyli.

V návaznosti na povýšení Josefa nastává zajímavý okamžik: „*I pojmenoval farao Josefa Safenat Paneach (to je po egyptsku Zachránce světa)*“¹⁷. Spíše než ale o nové jméno bychom měli říci, že jde o titul (jak již ostatně v biblickém textu čteme). Je to titul, který nám zcela jasně přibližuje novou funkci Josefa.

Když se však nad tím hlouběji zamyslíme, shledáme v tomto pojmenování jakési napětí. Proč? V Egyptě bylo hlavním božstvem slunce, jinými slovy toto božstvo zachraňuje a zasluhuje pocty. Zde je však „zachránce světa“, pojmenován bývalý hebrejský otrok. Jako bychom mezi řádky četli vyznání, že to Josef je ten, jemuž se i samo „slunce“, musí klanět.

¹⁵ Gn 40,8

¹⁶ Läßle, Úvod do Starého zákona. 1972, s.134.

¹⁷ Gn 41,45

Ostatně zde vidíme silnou podobnost s jedním z Josefových dřívějších snů, když byl ještě mladým hochem - „*Klanělo se mi slunce....*“¹⁸

Nastává 7 let prosperity, která je vystřídána neúrodou a s ní spojeným hladomorem.

Prvním důležitým bodem je zmínka, že hlad byl tak hrozný, že nejen Egyptané, ale „...*všechny země přicházely do Egypta, aby nakupovaly u Josefa obilí....*“¹⁹ V tom nacházíme ovšem ozvěnu slibu daného Josefovu prapředkovi Abramovi: „*V tobě dojdou požehnání veškeré čeledi země.*“²⁰ Tzn. požehnáním, které spočívalo na Josefovi, je zachráněn i celý svět. Zatímco tedy Egypt, resp. jeho zásoby byly pod dohledem a správou Josefa, i po uplynutí doby hojnosti měli Egyptané co jíst. V Kenaanské zemi však začal hlad tvrdě doléhat na Izraele. Izrael posílá tedy své syny, aby se do Egypta vypravili a nakoupili tak zásobu obilí. Je to jakási ironie, že právě díky hladomoru se Josef nakonec setkává se svými bratry, tzn. s těmi, kteří ho kdysi ze srdce nenáviděli a chtěli jej zabít, přičemž ho nakonec prodali obchodníkům s otroky do Egypta.

Čtenáře biblického textu, který se tímto setkáním zabývá, musí napadnout otázka, jak se po takové době plné nejrozmanitějších životních událostí Josef ke svým bratrům zachová. Z textu jasně vyznívá, že jim Josef vstříc nevychází, zkouší je, obviňuje je. Dá se tedy říci, že i po tak dlouhé době Josef nezapomněl na jejich prohřešek vůči němu. Je zde tedy, řekněme, až typický pohled na Josefa, člověka, který má významné postavení, učil se od samého pokoření pili a vytrvalosti, ale přesto jako každý člověk podléhá takovým pocitům jako je bolest nad příkořím, které mu kdysi způsobili jeho bratři. I přes tuto Josefovou tvrdost na svoji rodinu (tzn. své bratry) nezanevřel. To nám především dokládá následující text : „ *Byl (tzn. Josef) hluboce pohnut a dojat nad bratrem až k pláči; vešel proto do pokojíku a rozplakal se tam.*”²¹

Druhé setkání Josefa se svými bratry nakonec vrcholí v cestě Izraele spolu s jeho ženami, dětmi i čeledí, tzn. s celou jeho rodinou do Egypta (což je zároveň přání faraona). Je to tak zároveň doba, kdy tento žijící faraon má k Hebrejům kladný vztah - což dokazuje i tím, že jim dává nejlepší místo v zemi, Gošen. „*Země Gošen se stala domovinou židů po mnoho generací a po celé toto období stála stranou od hlavních egyptských středisek.*“²² A to není vše. Nejen, že egyptský král tak povolil Josefově rodině usadit se v deltě Nilu, „*ale jak uvádí*

¹⁸ Gn 37,9

¹⁹ Gn 41,57

²⁰ Gn 12,3

²¹ Gn 43,30

²² Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.11.

*Beitzel, též ji podpořil královským dekretem, který jí zajistil práci a půdu*²³. Tento dekret zřejmě stanovil nějaký právní vztah mezi Egyptem a Josefovou rodinou, který hlavně harmonicky trval několik generací. „*Faraonova benevolence dovoľovala synům Izraele, aby se rozplodili, až se to jimi hemžilo.*“²⁴

Výše uvedený dekret však musel zřejmě nadcházející, nový faraon zrušit.

Souhrnně řečeno, Izrael se tímto okamžikem ocitá v Egyptě, který se stává jeho útočištěm, resp. ochranou před hladomorem.

Vraťme se ale ještě k otázce země Gošenu. Není též možné, že faraonovo usídlení Hebrejů právě v zemi Gošen bylo i pokusem o stranění se jich? Jako první mne napadá odlišný způsob života (při nejmenším do té doby jak Egyptanů, tak Hebrejů).Egyptané žili usedlým způsobem života, zatímco Hebrejci byli nomádi, kočovníci (uvědomme si to na té skutečnosti, že ani v Kenaanu nebyli „praotcové“, usazení, ale naopak cestovali z místa na místo).Nomádský způsob života má sice za normálních podmínek jasně vymezené domovské území, ale v závislosti na ročním období musí navštěvovat i další, různé části (to aby měla jejich stáda dostatek krmiva).Měli snad Egyptané proto obavy z těchto rozpínavých skupin, které by z nich učinili časem svoji kořist?Byla tato obava důvodem toho, že Jákobově rodině byla přiřknuta země Gošen, která podle Gn 47, 4.5.7 byla pravděpodobně vhodná pro chov bravu a skotu?Možná jedině tak měli Egyptané jistotu, že Hebrejové na tomto místě zůstanou a takové věci jako neúroda a špatné pastvy je nebudou vyhánět za hranice vymezené země.

Nebo se mohlo také jednat o strategické jednání.V tomto ohledu mně též napadá otázka, zda-li je do tohoto místa neumístili např. i z důvodu nárazníkového pásma proti možnému útoku ze severu? Josef totiž říká svým bratrům, aby odpověděli faraonovi až se jich zeptá na jejich zaměstnání.„*Tvoji otroci jsou od svého mládí až doposud chovateli stád, stejně jako naši otcové.*“²⁵ Důvodem je, jak sám dodává Josef, že pro Egyptany jsou všichni pastýři ovcí ohavností.Proč jim to Josef radí?Snad proto, aby byli (za každou cenu) umístěni a usazení do Gošenu. Nebo aby se později (jak jsem již zmínil) předešlo problémům při pasení stád.

Více než to bych se ale rád nyní zaměřil na to, proč pro Egyptany byli pastýři ovcí ohavností.„*Jak uvádí Douglas, povolání pastýře měli lidé v takové úctě, že SZ často zobrazuje*

²³ Beitzel, *Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí*.2007, s.134.

²⁴ Beitzel, *Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí*.2007, s.134

²⁵ Gn 46,34

Boha jako pastýře Izraele“²⁶. Tak proč zde v Egyptě toto neplatilo? Z počátku mne napadlo, zda-li např. ovce nebyla jedním z mnoha posvátných egyptských zvířat. Nicméně, žádné zmínky o uctívání tohoto zvířete jsem v literatuře nenašel. Pro mne tato otázka zůstává otevřená.

Čím se vlastně země Gošen vyznačovala a kde se pravděpodobně nalézala? V textu Gn 47 máme zmínku, že se jedná o nejlepší část země. Co to znamená? Musí být úrodná, a to nejen pro člověka, ale též pro pasoucí se stáda, což mimo jiné znamená, že musí být blízko bohatého zdroje vody. Kde se taková oblast nalézá? Text SZ nám přesné vymezení nedává. Jisté je pouze to, že musíme hledat v oblasti Egypta. Musel být v blízkosti Nilu nebo jeho vodních ramen, tzn. delty. Když se na Egypt podíváme, pak nejvíce připadá v úvahu severní část, resp. místo, kde se Nil větví, tzn. Nilská delta. Ústí Nilu je zde však natolik rozvětvené, že další otázkou je, zda-li se jedná o západní či východní deltu. Když se však podíváme do mapy na tuto deltu, napadne nás spontánní myšlenka. Kdyby sídlili v západní deltě, tak by Mojžíš, či posléze sami Hebrejci při exodu museli překonávat určitě dvě rozsáhlejší ramena Nilu (což sebou přináší při nejmenším značnou časovou ztrátu). Proto se domnívám, že Gošen musí být ve východní části Nilské delty (viz. příloha č.1).

I. 2 Nová doba

Uplynulo již 400 let od doby úmrtí Josefa i všech jeho bratrů včetně těch, kteří si pamatovali jejich příchod do Egypta. Zde bych se ještě krátce zastavil u této doby, resp. délky pobytu Hebrejů v egyptské zemi. Při bližším studiu údajů totiž zjistíme, že biblické údaje nejsou jednotné- „*tak 1Kr 6,1 mluví o 460 letech, Ex 12,40 o 430 letech a Gn 15,16 myslí na tři až čtyři generace. Z toho plyne, že biblické údaje si protirečí a po dějepisné stránce sotva poskytují nějaké záchytné body*“²⁷.

Nyní dochází k naprostému zvratu událostí, které jsou založeny na dvou faktech, tzn. „*značné rozmnožení a zdatnost Izraelců*“²⁸. Je však těžké, ale zároveň důležité si uvědomit, kdy již můžeme mluvit o Izraelcích, resp. izraelském lidu a kdy ještě stále o Hebrejcích jako oddělených skupinách. Byť se v Egyptě jednalo o potomky Jákoba, resp. Izraele, nemůžeme stále ještě mluvit o lidu či národu. „*Spíše, jak již píše Bič, šlo zpočátku o jednotlivé skupiny,*

²⁶ Douglas, Nový biblický slovník. 2009, s. 736.

²⁷ Struppe, Kirchschrager, Jak porozumět Bibli. 2000, s. 38.

²⁸ Ex 1,7

kteře měly k sobě blízko nejen rasově a společensky, nýbrž především ideově a nábožensky, a teprve časem se těsněji semkly a vytvořily sakrální svaz“²⁹

Druhou důležitou informací je, že na trůn nastoupil nový faraon, který nedbal na někdejší Josefovy zásluhy v Egyptské zemi. To znamená, že zřejmě nevěděl, že díky němu byl Egypt jednou z mála zemí, které nebyly soužené hladomorem. Naopak z důvodu veškeré neznalosti dřívějších poměrů má z Hebrejů strach: rychle se rozmnožují, jsou zdatnější než oni, což by mohlo mít pro Egypt zvláště velké následky v případě, že by se připojili k jejich nepřátelům. „*Egypt byl na severovýchodě snadno zranitelný, tudy vnikali do země nepřátelé.*“³⁰

A právě všechny tyto skutečnosti vytvořily zcela novou situaci dvou protichůdných stran: faraona s Egyptem včetně kultu čítajícího desítky bohů a Hebrejci s Hospodinem.

Rozdíl mezi egyptským božstvem a Hospodinem je zřejmý. Hospodin (na rozdíl od všech polyteistických kultů) je suverénní, jediný Bůh a žádný člověk nemůže být jeho vtělením. „*Zatímco na druhé straně, v Egyptě, jak píše Bič, byl naopak král uctíván jako vtělené božstvo*“³¹. Faraon pravděpodobně považoval Hebreje i za potencionální nepřátele. Tyto obavy zřejmě nepramenily pouze z toho, že Hebrejci zkrátka nebyli rodilými Egyptany. Byli to cizinci i ve smyslu jinověrců, jak jsem již zmínil.

Nejsnazší východisko vidí faraon v jejich zotročení (jejich vybití by zřejmě nemělo význam na rozdíl od např. právě levné pracovní síly, nemluvě o jejich obrovském počtu). Tím začíná období velkého zatížení Hebrejů. A to počínaje nespravedlivými daněmi, povinnými pracemi (museli pracovat těžce a zadarmo) a naprostým zotročením pomocí ustanovení dozorců nad nimi.

Zde bych se rád zastavil u užívání „zahraničních,“ pracovních sil. „*Podle rozkazu museli Izraelci stavět města Pitom a Raamses, která sloužila jako skladiště pro faraona.*“³²

Jak to vlastně bylo ve starověku s otroctvím? „*Jak již uvádí Novotný, otroctví bylo ve starověku všeobecným zjevem zvláště tam, kde se nežilo způsobem nomádkým, ale městským*“³³ Jak si ale egyptský faraon zotročil Hebreje? Podle mého názoru mohlo být

²⁹ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.18.

³⁰ Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova: Genesis. 1968, s.240.

³¹ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.18.

³² Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.12.

³³ Novotný, Biblický slovník.1992, s.572.

několik způsobů. Např. únos (který se částečně také týkal Josefa), tzn. ukradnout člověka (odcizit mu svobodu, odvést ho z jeho domoviny) a posléze ho prodat obchodníkům (to mohli být buď přímo obchodníci s otroky nebo i s různým jiným zbožím). Někteří z Hebrejů (stejně jako Josef) se mohli do Egypta dostat tím, že byli koupeni od obchodníků s otroky, na což navazuje i ta skutečnost, že pokud se takovému otroku (v Egyptě) narodilo dítě, bylo automaticky pokládáno za součást otroctví.

Mimo jiné, ať už se člověk stal otrokem jakýmkoliv způsobem, byl vlastně majetkem svého pána. Protože (jak se domnívám) vlastníkem hebrejských otroků byl sám faraon, mohl se svobodně (bez doptávání se) rozhodnout o tom, že dá usmrtit novorozené hebrejské chlapce (na druhou stranu se tím de facto sám poškozoval- zbavoval se tak totiž budoucích pracovních sil).

Po pokusech o zotročení Hebrejů (které paradoxně naopak vedlo k jejich dalšímu přibývání) faraon tedy přistoupí ke tvrdšímu zákroku- rozhodne se zlikvidovat veškeré hebrejské čerstvě narozené chlapce (na živu mohly být ponechány pouze hebrejské dcery), k čemuž využívá „porodní báby„. Jak to bylo v Egyptě s porodnictvím? Staří Egypťané vynikali v lékařství, tzn. i v porodnickém umění (gynekologii). Tuto dovednost však měli nyní využívat nikoliv k záchraně života, ale naopak k přinášení smrti. Problém však tkvěl v tom, že porodní báby se Boha Hebrejů báli a proto faraonův příkaz porušovaly. To znamená, že nebrali zřetel na vtělené božstvo, tzn. faraona, ale na jim neznámého boha.

Když se faraon nemůže spoléhat ani na tento způsob potlačování Hebrejů, vydává další rozkaz. Každý hebrejský chlapec má být hozen do Nilu. „*V textech Biče se dovídáme, že Nil byl posvátnou řekou Egypta*“³⁴. Tudíž se naskýtají dvě možná vysvětlení tohoto rozhodnutí. „*V házení hebrejských chlapců do Nilu je možné vidět způsob obětování egyptským bohům*“³⁵ nebo se jedná o pokus transfúze hebrejské síly a plodnosti do egyptské země.

I. 3 Narození Mojžíše

Úvodní citát: „*Mluvit o Starém zákoně není nic jiného než mluvit o Mojžíšovi*“³⁶.

³⁴ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.21.

³⁵ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž.

³⁶ Lapple, Úvod do Starého zákona. 1972, s.136.

Na vyhlazování hebrejských chlapců navazuje i jiná klíčová událost, kterou je narození jednoho z mnoha hebrejských chlapců. I přes to, že je jedním z mnoha, je něčím výjimečný. A tím byla jeho „krása“³⁷. „*Jak uvádí Bič, zřejmě nešlo o pouhé vyjádření fyzického zjevu, ale též o prozařující výjimečnost, která je znamením zvláštní boží milosti a záměru*“³⁸.

Je pravděpodobné, že faraonův likvidující rozkaz byl co do dodržování hlídán a plněn- proto po 3 měsících musela matka dítěte vymyslet způsob nebo možnost, jak jej takové smrti uchránit. Mít jej ještě déle u sebe pravděpodobně znamenalo téměř jistou smrt chlapce. Pomocí ošatky, kterou zabezpečila proti prosáknutí vlhkosti, spustila chlapce po vodě a tím mu dala alespoň minimální šanci na přežití. Je tu tím dán jakýsi kontrast. Nil, který měl být pro něj jistou smrtí, se stává jeho možností na záchranu a další život, tzn. něco, s čím faraon nepočítal. Daným sledem šťastných událostí je chlapec zachráněn, a to samotnou dcerou krutého faraona (tím, že jej zachránila de facto znamená, že podpořila nepřítele, domnělou nepřátelskou stranu Egypta). Zřejmě jako dcera nejvyššího panovníka má tu výhradu a moc si takového chlapce ponechat. Malá zajímavost: „*tato faraonova dcera nemusela být nutně z královského rodu, mohlo jít o dceru panovnickovy konkubíny*“³⁹.

V obraze malého Mojžíše, který je položen do ošatky a zanechán Nilu snad můžeme spatřit alespoň částečnou podobnost s Noemovou archou. Obě „plavidla“, - archa i ošatka s dítětem jsou dány na první pohled napospas přírodnímu živlu, ale přesto je jejich osud řízen Hospodinovou prozřetelností.

Jednou z hypotéz je také to, že místo, kde byl Mojžíš puštěn v košíku po Nilu, mohlo být totiž místo, kde byl poté Izraelský lid zachráněn před armádou Egyptanů ve vozech. Jedno je však jisté- jak v případě malého Mojžíše, tak i v případě pronásledování Hebrejů je původní faraonův plán zmařen.

Do věku, než chlapec odrostl, měl za kojnou svojí vlastní matku. Z toho bychom mohli usuzovat, že byl veden a byl si vědom své příslušnosti k určité sociální a etnické skupině, což mělo také zvláště v jeho dospělosti značný vliv na jeho jednání.

Po odrostu se tedy ocitá na královském dvoře, má veškerou nádheru a bohatství královského dvora včetně vzdělání v egyptské moudrosti. Máme též zmínku o tom, že dostává

³⁷ Ex 2,2

³⁸ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.23.

³⁹ Průvodce Biblií. 2004, s.160.

od faraonovy dcery jméno Mojžíš, které se vykládá jako „z vody vytažený.“⁴⁰ Z hebrejského, potencionálně otrockého chlapce se stal princ na faraonově dvoře.

O možném původu jména Mojžíš se zmiňují v jiné části, v mimobiblickém pohledu.

Když dospěl, procházel s vědomím vlastní příslušnosti egyptskou zemí, aby poznal, jak tento jeho lid žije, tzn. dostal se do kontaktu s vlastními lidmi. To, co však uviděl, ho zhrozilo. Egypťané z nich udělali otroky, zacházeli s nimi bezohledně, byli týráni a souženi prací.

Při jedné události se sám Mojžíš zastává jednoho z Hebrejů a Egypťana při tom usmrtí. Z této události ubití Egypťana pokořujícího jiného Hebreje je cítit velký zápal pro spravedlnost a horlivost pro svůj lid, což se však záhy ukáže jako momentálně nepochopené ze strany některých ostatních Hebrejů. Na tento jeho čin se však přijde a Mojžíš ze strachu před samotným faraonem prchá pryč z Egypta do Midjánské země. Co o Midjánech víme? „*Midjanci byli potomci Abrahama a jeho druhé ženy Ketury. Žili kočovně na poušti, takže Mojžíš stěží mohl jinak získat lepší přípravu na obtížné putování pouští, než byla léta prožitá mezi nimi*“⁴¹.

Přesnou trasu Mojžíšova útěku do Midjánské země neznáme (v textu o tom není zmínka), nicméně v závislosti na tom, že Gošen obývali Izraelité/Hebrejci, se zdá, že „*výchozí bod Mojžíšova útěku bylo údolí Tumilad v severovýchodní části delty*.“⁴²

Co z toho plyne? Z prince se rázem stává psanec, člověk bez domova na útěku, který nejspíše prožívá pokořující zkušenost. Nebo ještě jinými slovy, Mojžíš, Hebrejec a egyptský princ v jedné osobě prožívá pokořující životní událost. Vidíme zde ale nápadnou podobnost s Josefovým příběhem. Proč? Mojžíš se narodil hebrejskému páru, který byl stejně jako ostatní Hebrejci zotročen, tzn. Mojžíš byl vlastně otrockým dítětem. A byť se díky událostem stal egyptským princem, musí nakonec ze své rodné země, tzn. z Egypta utéci do zcela neznámé země. Do země cizinců, do země, kde nikoho nezná. Ale především, nad podobnými, z prvního pohledu beznadějnými událostmi stojí vždy Hospodinova vůle a ochrana. I přes tyto ne velmi dobré vyhlídky se Midján stává nejen jeho novým domovem, ale též místem, kde k němu

⁴⁰ Ex 2,10

⁴¹ Průvodce Biblií. 2004, s.160.

⁴² Beitzel, Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí. 2007, s.136.

poprvé promluví Hospodin. Domovem pro svůj sňatek s dcerou Midjánského kněze Reúela („*Jitra*“⁴³), „*Siporou*“⁴⁴, se kterou měl syna, „*Geršoma*“⁴⁵.

Zde si dovolím malou poznámku ke jménům Reúel/Jitro: „*V jednom případě se zřejmě jedná o vlastní jméno, v případě druhém jde o titul (snad knížecí nebo kněžský)*.“⁴⁶ Byť v biblickém textu nemáme žádné další údaje o tom, jaký to byl kněz (tím myslím, kterému bohu jako kněz sloužil), po události vysvobození z Egypta však čteme: „*Požehnan bud' Hospodin, že vás vysvobodil z moci Egypta a z ruky faraónovy, že vysvobodil tento lid z područí Egypta. Nyní jsem poznal, že Hospodin je větší než všichni bohové; odplatil jim podle toho, jak se vypínali nad Izraele. Jitro, tchán Mojžíšův, pak připravil Bohu zápalnou oběť a obětní hod*“⁴⁷. Je to jakýsi přinejmenším náznak vyznání o Hospodinu (ne-li přímo Reúelovo obrácení). Podle mého názoru to znamená, že v období, kdy byl Mojžíš u Reúela po svém útěku z Egypta, Reúel o Hospodinu možná věděl, ale považoval ho pouze za jednoho boha z mnohých. Existuje zde však takzvaná (dále tzv.) kénijská hypotéza. Ta spočívá v domněnce, že Mojžíš, resp. Izraelci převzali hospodinův kult prostřednictvím Midjánců (v tomto případě, pravděpodobně skrze Reúela).

I přes tuto pro Mojžíše již životně uspokojivou situaci se události v Egyptě nezměnily. Na trůn nastupuje sice nový faraon, nicméně na útlaku Hebrejů to nic nemění, ba naopak. Pravděpodobně toto zotročení Hebrejů v Egyptě bylo tak extrémní, že jejich sténání (ani ne tak ve smyslu pláče či křiku, ale hlavně bolesti duše) dolehlo k Hospodinu. „*Jak píše Novotný, sténáním, nařikáním, kvílením je ve SZ označen pohřební zpěv*“⁴⁸. Můžeme si tedy představit, že již Hebrejci byli v koncích se všemi nadějemi na slušný, svobodný život a očekávali už jen smrt (slovem „smrt“, mám na mysli otrocký život, život bez svobody a možnosti vlastní identifikace).

Doba jiného, nového faraona má však pro Mojžíše jednu výhodu. „*Mojžíš, nad nímž byl vyhlášen trest smrti, se může vrátit, aniž bude stíhán*.“⁴⁹, což je důležitý předpoklad pro budoucí konání.

⁴³ Ex 3,1

⁴⁴ Ex 2,21

⁴⁵ Ex 2,22

⁴⁶ Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus). 1999, s.15.

⁴⁷ Ex 18, 10-12

⁴⁸ Novotný, Biblický slovník.1992, s.473.

⁴⁹ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.27.

Od příchodu Mojžíše do Midjánské země byl jeho život zřejmě poklidný, resp. jedinou zmínku máme o tom, že „*pásl stáda svého tchána*“⁵⁰ „*Přesto, jak již uvádí Beitzel, Mojžíšova péče o stáda v divočině má hluboký význam- předjímá shromáždění nezměrného množství stáda Izraele*“⁵¹.

To je však jednoho dne náhle přerušeno, když se ocitá u hory Choréb. Kde se nalézá hora, na které se Mojžíšovi zjevil Hospodin v hořícím keři? Mnohé zdroje, ať už Nový biblický slovník či Biblický atlas tuto horu částečně ztotožňují s horou Sínaj. „*Letitá tradice horu Choréb ztotožňuje s horou Džebel Musa (výška 2244 metrů nad mořem, dále m.n.m.) v jižní části Sínajského poloostrova*“⁵². Přesto je v odborných člancích též uvedeno, že některé důkazy jsou nedostatečně přesné a je možné, že se jedná o jiné hory, tzn. Choréb nemusí být totožný se Sínajskou horou. Také víme, „*že hora Choréb je Boží horou*“⁵³ (což je další její název). Jedna z mála stop, která nás může zavést k přesnější lokalizaci Chorébu je uvedena v textu: „*Cesta od Chorébu směrem k pohoří Seiru do Kádeš-barneje trvá jedenáct dní.*“⁵⁴ Na paměti však podle mého názoru musíme mít i další fakt a tím je: „*Mojžíš pásl stáda svého tchána Jitra, midjánského kněze. Jednou vedl ovce až za step a přišel k Boží hoře, k Chorébu*“⁵⁵. Kam tím směřuji? Víme, že Mojžíš byl v Midjánské zemi a pásl stáda svého tchána. Tím chci jen říci, že v rámci možností se nemohl dostat příliš daleko. S použitím těchto dvou informací se pokusím přibližně určit oblast, kde by mohla Boží hora být. Ještě nám schází určení Midjánské země. Podle Nového biblického slovníku byla na okraji pouště v Zajordání.

Uvažuji takto: cesta pěšky, resp. rychlost průměrné chůze je určena cirká 5 kilometrů za hodinu (dále km/h). Musíme však vzít v potaz podmínky cestování v tehdejší době včetně jídla a pití (resp. zdrojů vody). Rychlost bych tedy zredukoval na 2,5 km/h při putování 10 hodin celkem za jeden den. Podle toho, co víme, cesta mezi Kádeš-barneja a horou Choréb trvala 11 dní. Podle daných údajů to znamená vzdálenost mezi nimi cirká 275 kilometrů (dále km), tzn. 25 km za jeden den x 11 dní. Na tomto základě by se tedy hora Choréb mohla nacházet spíše blíže pobřeží Rudého moře než aby byla dále ve vnitrozemí Midjánské země.

⁵⁰ Ex 3,1

⁵¹ Beitzel, Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí. 2007, s.138.

⁵² Průvodce Biblií. 2004, s.160.

⁵³ Ex 3,1

⁵⁴ Dt 1,2

⁵⁵ Ex 3,1

Rád bych se ještě krátce vrátil k tradici, ve které splývá hora Choréb se Sínajskou horou.,,*Nejde-li tu o dvě jména téže hory, pak Sínaj patrně označovalo celé pohoří či krajinu a Choréb bylo jménem části pohoří nebo jedné hory v něm.*“⁵⁶

Zde se tedy Mojžíš za zvláštního úkazu „hořícího keře, který však neshořel, (což snad můžeme popsat jako teofanii) setkává s Hospodinem. Svatost toho místa je navíc zdůrazněna tím, že si Mojžíš musí zout obuv.,,*Ani do příbytku přítele, zejména váženého, se nevstupovalo v obuvi, natož pak na místo, kde byl přítomen sám Bůh, jemuž přísluší nejvyšší pocta.*“⁵⁷

Slyšíme tu připomenutí Hospodinových slibů daných Abrahamovi a příslib vyvedení a usazení v zaslíbené zemi, která oplývá mlékem a medem.Co si má čtenář ostatně představit pod slovním spojením „země oplývající mlékem a medem,?,*Pravděpodobně se jedná o básnický obrat, který obrazně vyjadřuje krásu a úrodnost zaslíbené země.*“⁵⁸ Hospodinovo sdělení určené pouze Mojžíšovi je zřetelné.,,*Bůh potrestá Egypt za jeho porušení smlouvy.*“⁵⁹ Té smlouvy, kterou měl již Jákob a jeho rodina s původním faraonem.Na osobu Mojžíše jsou ale také kladeny velké požadavky, na které sám reaguje spíše nepoddajně.Toto Mojžíšovo odmítnutí si můžeme vysvětlit tak, že se snad domníval, že není v jeho silách, resp. schopnostech vyvést ze země tak velmi početný lid. Nebo to pramenilo z vědomí vlastní hříšnosti či jen pokus vyhnout se odpovědnosti.A tak chce mít jistotu, že mu jeho vlastní lid v Egyptě uvěří a proto žádá znát boží jméno.Mojžíš však stále váhá a jeho odpor k danému úkolu neslábne.Hledá stále nové způsoby, jak by nevěřícím Hebrejům dokázal, kdo jej opravdu posílá.Hospodin však každou jeho pochybnost obrací v nový způsob prokázání, jak lid přesvědčit, že nastal čas naplnění Hospodinova slibu daného praotcům.Touto událostí tak z Mojžíše, původně uprchlíka, Bůh učinil vůdce.

Po návratu do egyptské země (Mojžíš se vlastně tímto odchodem zpět vzdal veškerých dosud získaných jistot a vlastního bezpečí) se začínají všechny Hospodinovy plány plnit skrze jím vyvoleného zachránce, Mojžíše.

⁵⁶ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.29.

⁵⁷ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž, s.30.

⁵⁸ Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.16.

⁵⁹ Beitzel, Biblica: Biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí.2007, s.139.

Trasa Mojžíšova návratu není popsána.,,Vzhledem k tomu, že Mojžíšův pronásledovatel byl již mrtev, je pravděpodobné, že rodina použila oficiální cestu, která šla od Sínaje přes Sile a odsud dále do Gošenu.“⁶⁰

Ocitá se tak poprvé od doby svého útěku před samotným faraonem. Předstupuje před faraona a žádá, aby propustil jeho lid - on samozřejmě odmítá (což se v dalších událostech bude neustále opakovat). Mojžíšova žádost je však poprvé stejně jako opakovaně stejná - chtěl přinést svému bohu obět'. Faraonův odmítavý přístup je z pohledu jeho pozice celkem pochopitelný. Proč? Zkusme si faraonův přístup osvětlit.

„Izraelci měli obětovat zvířata, která Egypťané považovali za posvátná.“⁶¹ . Nebo k tomu měl i jiný důvod. Znal totiž mnoho bohů (Egypt jich byl plný), ale nikdy neslyšel o Bohu Izraele.,,Faraon předpokládal, že Bůh židovských otroků nemůže být zvláště mocný.“⁶² Nechme nyní stranou, že faraon byl považován za vtělení božstev.,,Především byl totalitním despotou, který si činil bezvýhradný nárok na životy svých poddaných a tím spíše na životy cizího lidu, jakým byl v Egyptě Izrael.“⁶³ . Vzpomeňme na stupňující se opatření v duchu zamezení rozmnožení Hebrejů. Tento faraon naproti tomu sahá po jiných „možnostech“, čím častěji Mojžíš faraona žádá o propuštění lidu, tím více faraon Hebreje trýzní (např. musí odvádět stejný výnos práce, ale za horších podmínek). A to například tím, že si Hebrejci musí slámu jakožto stavební součást obstarávat sami.,,Při výrobě cihel se totiž do hlíny přimíchávala sláma. Cihly pak byly pevnější a trvanlivější.“⁶⁴

Je tu však zvláštní prvek, konkrétně Ex 5,14. Někteří dozorcí jsou sami Hebrejové, tzn. i oni dohlíží na plnění práce svých „bratrů“, „Možná v tom můžeme vidět i jakýsi pokus znepřátelit Hebreje i mezi sebou tak, aby nemohli myslet na jiné věci kromě své otrocké práce. To vše se pochopitelně neobejde bez negativních ohlasů směrem k Mojžíšovi.,,Všechna bolest i vztek Hebrejských předáků se obrací na Mojžíše“⁶⁵ , tzn. na toho, kdo zápasí o jejich záchranu. Takový výsledek je pro Mojžíše velkým zklamáním - pravděpodobně si celou situaci představoval jinak (možná je to tím, že „úplně zapomněl na upozornění, které mu Hospodin dal, když jej vyslal k vysvoboditelskému úkolu, že jednání s faraonem nebude snadné a lehké,

⁶⁰ Beitzel, Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí. 2007, s.139.

⁶¹ Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.23.

⁶² Praha: International Bible Society, tamtéž.s.18.

⁶³ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.40.

⁶⁴ Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.19.

⁶⁵ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.41.

že se faraon bude vzpírat i dělat zle.“⁶⁶ Hospodin ho však stále ujišťuje, že nakonec je faraon propustí, ba dokonce je z Egypta vykáže (z čehož můžeme usoudit, že se stane něco, co bude mít pro faraona natolik fatální důsledky, že takové propuštění obrovského počtu jeho otroků vykonávajících většinou nucenou práci bude ve srovnání s tím zanedbatelné).

Připomeňme si, že celé Hospodinovo vysvobození Hebrejů z Egypta je založeno především na smlouvě, kterou se zavázal Abrahamovi, Izákovi a především Jákobovi. Již zde nacházíme prvky budoucího času: „*Ustavil jsem s nimi také svou smlouvu, že jim dám kenaanskou zemi, zemi jejich putování, kde pobývali jako hosté*“⁶⁷ „.To Hebrejové zdědí zemi, kde kdysi pouze dočasně přebývali a byli v ní hosty.To oni budou Hospodinovým vyvoleným lidem a On bude jejich jediným bohem.

Nastává tedy čas, aby faraon a tím i celý Egypt poznal, kdo je skutečným bohem, tzn. veškerý systém egyptských božstev, představy o jejich síle a moci včetně přesvědčení o božství faraona se jim nakonec rozplyne.A jak to nejlépe prokázat, než proti sobě postavit jejich hlavní reprezentanty, tzn. egyptské věštce a Mojžíše. Jak dále uvidíme, zpočátku mají Egyptané tu moc učinit stejné zázraky jako Mojžíš. Nabízí se však otázka, jak ale mohli egyptští věštci napodobit některé z Hospodinových zázraků? „*Některé jejich čáry byly pouhé triky a iluze, jiné mohli konat s pomocí satanských sil, protože magie byla součástí jejich modloslužebného uctívání bohů.*“⁶⁸

I přes tuto schopnost Egyptanů vidíme v případě textu: „ *Hodili každý svou hůl na zem a ony se staly draky.Ale Áronova hůl jejich hole pohltila*“⁶⁹ „, jakýsi předobraz jejich budoucího konce.Nejen, že v „*drakovi můžeme spatřit všechny proti-božské mocnosti*“⁷⁰ , ale i ono pohlcení je znakem Hospodinovi svrchovanosti.Ještě bych krátce vyslovil domněnku nad pohlcením holí věštců od té Mojžíšovy: pokud Mojžíšova hůl měla podobný tvar jako faraonovo žezlo, pak by tento úkaz mohl znamenat i jakési popření faraonovy královské autority.

⁶⁶ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.41.

⁶⁷ Ex 6,4.7

⁶⁸ Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.21.

⁶⁹ Ex 7,12

⁷⁰ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.48.

I. 4 Devět egyptských ran

Pozn.: „*Deset egyptských ran zmiňuje pouze druhá kniha Mojžíšova. Soupisy egyptských ran v Žalmech uvádějí nižší počet a jiné pořadí, než má Exodus*“⁷¹.

Podle SZ Hebreje vyvedl z Egypta Hospodin. Jak to ale udělal?Nějakým znamením nebo zázrakem?Co si pod těmito pojmy máme vlastně představit?„*Jsou to především termíny, které jsou v přímém protikladu s magií.Magie je lidské, kdežto zázrak je Hospodinovo ovlivňování božstev, sebezjevování a přemáhání tamějšího náboženství*“⁷².

Už víme o vyvolení Mojžíše jako prostředníka a zachránce.Mojžíš tedy požádal faraona, aby jeho lid propustil.Když to však faraon odmítl, Hospodin počal Egypt trestat, tzn. „*faraónova zatvrzelost vůči Hospodinu otevírá cestu k demonstraci Boží převahy*“⁷³.

Udělejme si nejdříve stručný přehled.Nejprve proměnil všem Egyptanům vodu v krev a pak na ně Bůh seslal žáby, seslal i komáry, seslal na ně také mouchy, pak vymyslel dobytčí mor, další pohromou byly vředy a nakonec krupobití, které potlouklo úrodu i stromy všude, kam se člověk podíval, kromě země Gošen, kde sídlili Izraelité.Ale ani poté je faraon nepropustil.Pak přišla záplava kobylek, poté temnota a nakonec jim Bůh pobil všechny prvorozence a vyvedl izraelský národ z Egypta. Poslední, desáté ráně, se budu věnovat zvláště.

Než se však podíváme na prvních devět ran blíže, je nutné si uvědomit, že „*dříve se dlouho na egyptské pohromy pohlíželo jako na literární prostředek ke zvýšení kontrastu nebo jako na dramaturgickou výzdobu*“⁷⁴.

První rána je již zmíněné zkažení vod, jejich proměnění v krev.„*Nil byl pro Egyptany posvátnou řekou.Pravidelnými každoročními záplavami zavlažoval rozsáhlá území, a tím zajišťoval život a rozkvět Egypta.*“⁷⁵ Z toho tedy plyne, že taková událost znamená i ohrožení života a existence Egypta. Zvláště je, že se tu čtenář setkává s tím faktem, že i sami egyptští věštcí dokáží vodu proměnit v krev.Je to ale poněkud v napětí se zněním: „*V celé egyptské zemi bude krev, i ve džberech a džbánech*“⁷⁶ „.Pokud byla po Hospodinově zásahu místo vody

⁷¹ Beneš, V moci slova.2003, s.56.

⁷² Beneš, Tamtéž, s.10.

⁷³ Beneš, Tamtéž, s.13.

⁷⁴ Läßle, Úvod do Starého zákona. 1972, s.147.

⁷⁵ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1957, s.51.

⁷⁶ Ex 7,19

krev všude, jak mohli to samé učinit i Egyptané?V každém případě i tento „egyptský úspěch,, možná právě způsobil, že faraon odmítl Hebreje propustit.Nemáme zde však zprávu o tom, že by navrácení vod do původního stavu učinil Hospodin..Závažnost této události je však velká: „*Egypt měl vekou rozlohu, ale většina obyvatelstva žila podél břehu Nilu. Tato 5600 km dlouhá řeka byla pro Egyptány doslova řekou života.Její voda udržovala život tam, kde by jinak byla jen poušť.Nil lidem poskytoval vodu na pití, závlahu polí, koupání a rybaření.*“⁷⁷

I další rána se žábami se nese v podobném duchu: „*voda přestala plnit svou funkci, tzn. přestala zavlažovat, nechová se řádně podle svého záplavového rytmu.Přináší žáby*“⁷⁸.Opět zde mají egyptští věštcí tu moc učinit to samé jako Hospodin. Tentokrát však na faraonovu prosbu i s jeho příslibem propuštění Hebrejů Mojžíš Hospodinovou mocí vrátí žáby zpět do Nilu.„*Z této jeho prosby vyplývá, že si počíná uvědomovat, že při díle je Hospodin a že jen on může Egypt zbavit pohromy.*“⁷⁹ Nicméně, nakonec ani toto faraonovo uvědomění ho nezadrželo od porušení svého původního příslibu propuštění Hebrejů.

Od třetí rány však dochází k zásadním změnám.Proměnit prach v hmyz již egyptští věštcí nedokáží. Dokonce sám faraon z jejich úst poprvé slyší slova „*Je to prst Boží.*“⁸⁰. Což tedy znamená, že sami reprezentanti a představitelé egyptských božstev přiznávají, že takovou mocí nedisponují.Jaký význam si ale máme pod slovem „prach,, představit?„*Zejména v Žalmech je metaforou pro smrt a zánik, nehledě na to, že právě na smrt, záhrobní a podsvětí je orientováno i egyptské náboženství.Tzn. to, co představuje smrt, Hospodin proměňuje v život, dáváje tím Egyptu zřetelně najevo, kdo je zde Pánem života a smrti*“⁸¹.

Ve čtvrté ráně, mouchách máme pohromu dokonce oddělenou, tzn. mouchy jsou všude kromě země Gošen, kde sídlili Izraelité. Toto se stalo poprvé.Hebrejové a jejich místo, kde žijí, to vše je oddělené od oblasti Egyptanů. Dá se říci, že zde je tímto ještě jasněji dáno najevo, že egyptští bohové nic nezmohou a „*jak jalová je víra v ně.*“⁸².Faraon však zůstává neoblomný.

I pátá rána je velmi podobná.Dobytčí mor doléhá na všechna egyptská stáda vyjma těch izraelských.

⁷⁷ Praha: International Bible Society, 2.Mojžíšova (Exodus).1999, s.22.

⁷⁸ Beneš, V moci slova.2003, s.21.

⁷⁹ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.54.

⁸⁰ Ex 8,15

⁸¹ Beneš, V moci slova.2003, s.25.

⁸² Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.57.

Vředy jako šestá rána: zde je poněkud zarážející, že není výslovně uvedeno, že by se vředy vyhnuly Hebrejům. Máme tak pouze zprávu, že „*vředy byly na věštcích i na všech Egyptánech.*“⁸³ Zde bych se zastavil, přesně řečeno u vředů týkajících se egyptských věstců. Vzhledem k tomu, že starost o kult a jeho vykonávání jistě vyžadovalo kultickou čistotu (a to doslova i ve smyslu té fyzické čistoty), měly vředy pro reprezentanty egyptských božstev velmi radikální dopad, tzn. byli kulticky nečistí a nebylo tak nikoho, kdo by mohl egyptská božstva zastupovat. Mimo to můžeme i říci, že tím je „*faraon odříznut od svých božských zastánců a zůstává sám.*“⁸⁴

Sedmou ranou bylo krupobití. Podobně jako v případě much, i zde je událost oddělena. Krupobití tvrdě dopadá na úplně vše kromě Gošenu. Je tu však jedna důležitá zpráva: „*Nuže, dej odvést do bezpečí svá stáda a všechno, co máš na poli. Všechny lidi i dobytek, vše, co bude zastíženo na poli a nebude shromážděno do domu, potluče krupobití, takže zemřou. Kdo z faraónových služebníků se Hospodinova slova ulekl, zahnal své otroky a svá stáda do domů. Kdo si slovo Hospodinovo nevzal k srdci, nechal své otroky a svá stáda na poli*“⁸⁵ „*Je zde jasně řečeno, že ti, co se začali bát Boha Hebrejů, měli možnost této zkáze ujít (tuto možnost dříve Egyptané neměli).*

Poslední dvě rány (kobylinky a temnota) jsou již předzvěstí poslední nejtragičtější pohromy. Proč se tak domnívám? Na základě znění: „*Propusť ty muže, ať slouží Hospodinu, svému Bohu. Což jsi dosud nepoznal, že hrozí Egyptu zánik?*“⁸⁶ (v případě události s kobyilkami) a textu: „*Odejdi ode mne. Dej si pozor, ať mi už nepřijdeš na oči*“⁸⁷. Služebníci jakožto reprezentanti pouhé vrstvy poddaných, kteří nemají nutně nic společného s kultem egyptských božstev, naléhají jakoby v tušení zkázy na faraona. V předposlední ráně pak faraon dává Mojžíšovi jasně najevo, co ho čeká, pokud se ještě jednou objeví před jeho zrakem. To jsou fakta, která spolu tvoří naléhavé napětí. Vraťme se ale ještě krátce k avízované předposlední ráně- temnotě. Za ní se ve skutečnosti skrývá něco významnějšího. „*Hospodin odejmul Egyptu světlo a ponechal ho v temnotě, která je podle Gn 1,2 nad propastí. Tzn. Egypt je teologicky hodnocen jako propast*“⁸⁸.

⁸³ Ex 9,11

⁸⁴ Beitzel, Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí. 2007, s.143.

⁸⁵ Ex 9,19-21

⁸⁶ Ex 10,7

⁸⁷ Ex 10,28

⁸⁸ Beneš, V moci slova. 2003, s.47.

Jaké můžeme učinit závěry z těchto devíti ran? „Pokaždé, když na zemi dopadaly těžké rány, obyvatelé Egypta si uvědomili, jak slabí jsou jejich bohové, když nejsou schopni tyto rány odvrátit. Hapi, bůh Nilu, nezabránil pohromě, kdy se voda proměnila v krev. Hator, bůh v podobě krávy, byl bezmocný, když egyptský dobytek hynul po celých stádech. Amon-Ré, sluneční božstvo a nejvyšší egyptský bůh, nebyl s to odstranit děsivou tmou, která po celé tři dny přikrývala zemi.“⁸⁹

Přesto mám jednu zásadní otázku k tomuto okruhu a ta se týká spoluutrpení Egyptanů a Hebrejců. Jak již víme, některé rány se dotýkaly pouze Egyptanů, ale v ostatních případech to snad znamená, že např. první ranou trpěli i Hebrejci? I oni byli odříznuti od pitné vody? Nebo v případě druhé rány byli i oni zaplaveni žábami? V textu druhé knihy Mojžíšovy vysvětlení nenacházíme.

I. 5 Poslední egyptská rána

Poslední, desátá rána zasahuje bez výjimky celý Egypt. Egyptská země a její obyvatelé budou strádat. Od toho nejzanedbatelnějšího, což jsou zlaté a stříbrné šperky (byť nemáme uvedeno, že by toto vyžádání mělo ze strany Egyptanů negativní ohlas) až po vyhubení všeho prvorozeného - „od prvorozeného syna faraonova až po prvorozeného syna otrokyně u mlýnku včetně dobytka.“⁹⁰. To znamená bez ohledu na postavení či bohatství nebo urozenost. Co to znamená v případě faraonova syna?

Před pohledem na posmrtný život nesmíme zapomenout na důležitý prvek, a tím je mumifikace - ta totiž byla velmi sepjatá s životem „na druhé straně“. Mumifikace představovala způsob zachování fyzického těla (jinými slovy, mumifikace zajišťovala další fyzickou existenci). Kdo nebo co ale zajistilo další existenci duše? „Mrtví byli souzeni králem mrtvých Osirisem. Byli-li uznáni vinnými, čekalo je pohlcení od démonů. Byli-li ospravedlněni, odcházeli buď do krásných zahrad a úrodných polí nebo měli právo vstoupit do zlatého vozu boha slunce.“⁹¹. K tomu se však pojí důležitost existence pozemského prvorozence. „Ten byl totiž zodpovědný za vykonávání rituálů, které zajišťovaly zemřelým postavení v posmrtném životě.“⁹²

⁸⁹ Praha: International Bible Society, 2. Mojžíšova (Exodus).1999, s.27.

⁹⁰ Ex 11,5

⁹¹ Novotný, Biblický slovník.1992, s.144.

⁹² Beitzel, Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí.2007, s.145.

Je zde též nápadné, že tuto událost (vzhledem k jejímu významu) oznamuje Mojžíš faraonovi přímo na jeho královském dvoře, tzn. mohlo mu hrozit nebezpečí už z toho důvodu, že to byl on, kdo vždy přinášel špatné zvěsti nastávajících událostí. Faraon na něj i přes tuto skutečnost ruku nevztáhl, což je však v napětí s textem: „*Neboť v den, kdy mi přijdeš na oči, zemřeš*“⁹³.

Tento poslední Hospodinův trest má ale několik úhlů pohledu: pro Egypt to byla tragická událost, zatímco pro Izraelce znamenala vysvobození z otroctví („domu jha,“) a bezprostřední ustanovení nového svátku.

Pesach, tzn. slavnost, která je Hospodinem ustanovena, je zároveň i směrodatná pro měsíc, který tak bude vůbec prvním měsícem celého roku. „*Desátého dne tohoto měsíce si každý vezmete beránka podle svých rodů, beránka na rodinu.*“⁹⁴. Kromě dalších informací k této slavnosti (o kterých se zmiňují na jiném místě, v teologickém významu exodu) je tu zásadní věc, která má spojitost s ochranou před chystanou zhoubou. Po zabití beránka má být jeho krev použita k „*potření obou veřejí i nadpraží u domů.*“⁹⁵ Tato krev je znamením pro Hospodina a zároveň jistotou pro Hebreje, tzn. Hospodin při tomto znamení do domu nevstoupí a Hebrejové a jejich rodiny tak ujdou zkáze pobytí všeho prvorozeného. Nabízí se zde ovšem otázka, proč zrovna beránka? „*Jedním z možných vysvětlení je text Novotného, který vysvětluje, že beránek tvořil důležitou část téměř každé oběti už od nejstarších dob ještě před vydáním předpisů knih Mojžíšových*“⁹⁶.

Faraon je tak doslova sražen k zemi (jeho moc a postavení nic nezmohou). Nejen, že prosí, ale přímo přikazuje Izraelitům (Hebrejům), aby Egypt urychleně opustili. Tím faraon uznává (vlastně poprvé) svrchovanou moc Hospodina (nikoliv tu svojí), „*Dokonce si vyžaduje od tohoto Boha požehnání.*“⁹⁷ Stejně pocity a naléhavost odchodu Hebrejů jako faraon mají i všichni ostatní Egyptané.

Zvláštní roli tu hrají „*šperky a pláště, které si Hebrejové vyžádali od Egyptanů.*“⁹⁸ Má to snad nějaký konkrétní význam? „*Plášť označuje svrchní tuniku, jež se natahovala přes*

⁹³ Ex 10,28

⁹⁴ Ex 12,3

⁹⁵ Ex 12,7

⁹⁶ Novotný, Biblický slovník. 1992, s.65.

⁹⁷ Ex 12,32

⁹⁸ Ex 12,35

hlavu. Mimo chrámový personál jej nosili i příslušníci královského rodu.⁹⁹ „Šperky pak, jak uvádí Douglas, byly různých druhů a muži i ženy si jich vysoce cenili. Představovali vhodný dar a staly se důležitou součástí válečné kořisti“¹⁰⁰ „Dalším možným vysvětlením může být i to, že tyto cenné šperky a pláště měly být do jisté míry i náhradou za léta otroctví“¹⁰¹.

Souhrnně řečeno, snad to znamená přenesení či odcizení skutečné královské moci a válečné kořisti mimo Egypt, což by mohlo přivést Egyptskou zemi do jakéhosi chaosu a k uvědomění si nesmyslnosti jejich božstev a představ o božství faraona.

Zaměříme se nyní na trasu odchodu Izraelitů. Co se týká směru cesty z Egypta, dostáváme v textu jasnou informaci: „Když farao lid propustil, nevedl je Bůh cestou směřující do země Pelištejců, i když byla kratší“¹⁰² „Důvod tohoto Hospodinova rozhodnutí je jednoduchý: „aby lid nelitoval, když uvidí, že mu hrozí válka a nevrátil se do Egypta.“¹⁰³ Jsou tedy vedeni přes poušť až k Rákosovému moři. Vycházejí z místa jménem „Raamses a směřují do Sukótu.“¹⁰⁴ Toto vyjítí je spojeno i s číselným údajem, který čítá „600 000 mužů kromě dětí.“¹⁰⁵ Důležité je, jak si tento číselný údaj vysvětlit, nehledě na to, že vypovídá pouze o mužích, tzn. ženy, děti a starci do tohoto čísla nejsou pravděpodobně započtení. „Pozdější doba ovšem v tomto údaji viděla doklad, že z Egypta vychází už silný a organizovaný lid a nikoli horda kočovníků.“¹⁰⁶

Dále máme informaci o tom, že „ze Sukótu jdou do Étamu“¹⁰⁷ a tam se ocitají na pokraji pouště. Zde začíná i nový způsob, kterým Hospodin svůj lid vede. Je zde zmíněn „sloup, který ve dne vypadá jako oblak a v noci naopak jako oheň.“¹⁰⁸ „Pravděpodobně je tento sloup i příkladem teofanie - Božího zjevení ve viditelné podobě.“¹⁰⁹

Máme tu také zmínku o chátře, která se k odcházejícím Hebrejům přidává. Text nám ale neupřesňuje, o jakou skupinu přesně jde (co to bylo za etnickou a sociální skupinu, jakou měli v Egyptě úlohu atp.). Jediné, co lze z tohoto jejich připojení se k Hebrejům odvodit, je,

⁹⁹ Novotný, Biblický slovník. 1992, s. 640.

¹⁰⁰ Douglas, Nový biblický slovník. 2009, s. 1011.

¹⁰¹ Průvodce Biblií. 2004, s. 165.

¹⁰² Ex 13,17

¹⁰³ Ex 13,17

¹⁰⁴ Ex 12,37

¹⁰⁵ Ex 12,37

¹⁰⁶ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s. 78.

¹⁰⁷ Ex 13,20

¹⁰⁸ Ex 14,19

¹⁰⁹ Praha: International Bible Society, 2. Mojžíšova (Exodus). 1999, s. 32.

že pravděpodobně v Egyptě strádali a odchod byl pro ně způsob, jak se osvobodit. Otázkou je, proč vlastně čekali na někoho, kdo jim tento odchod usnadní než aby již dříve odešli sami.

Je tu zároveň jedna důležitá vsuvka, týkající se Josefa, tzn. toho, kým pobyt Hebrejů v Egyptě započal. Josefovy kosti jsou vzaty a též odneseny z Egypta, což bylo ostatně i Josefovo přání. „*Až vás Bůh navštíví, vyneste odtud s sebou mé kosti.*“¹¹⁰ „*Zároveň tato zpráva říká, že odchod je konečný a trvalý a rozchod s Egyptem naprostý a důsledný.*“¹¹¹

Ke konci egyptské etapy a projití pouští se ocitají Hebrejové u moře. Zde bych se rád zastavil u problematiky tohoto „moře“. V Ex 14-15 máme o tomto místě mnoho informací. Zkusme si prostřednictvím těchto uvedených geografických míst v druhé knize Mojžíšově uvědomit jedno z možných míst přechodu Izraelců. Čtete zde: „*Hospodin promluvil k Mojžíšovi: rozkaž Izraelcům, aby se obrátili a utábořili před Pi-chirotem mezi Migdólem a mořem; utáboříte se před Baal-sefónem, přímo proti němu při moři.*“¹¹² Pokud blíže nahlédneme do odpovídající mapy související oblasti, setkáme se tu s nejednou obtíží. Je těžké jednoznačně lokalizovat Migdól, zatímco určení místa Baal-sefónu je o něco snazší.

U názvu místa Pi-hahirof/Pi-hirot se setkáváme s něčím, co je nám povědomé. A tím je skladba slova, resp. část „Pi-“. Nacházíme ji též u dalších oblastí jako např. Pi-Ramesse a Pi-tom. Přesné vymezení, kde byl onen v biblickém textu popsán Pi-hirot není možné.

Napadá mne též jedna myšlenka, že slovem „moře“, může být myšleno i takové vodstvo, které disponuje dosti velkou hloubkou. K určení místa přechodu nám též může pomoci i následující text: „*Mojžíš vedl Izraele od Rákosového moře dál. Vyšli na poušť Šúr* ...“¹¹³ To znamená, že místo přechodu navazovalo na tuto poušť. Kde bychom tedy tuto poušť měli hledat? „*Douglas uvádí, že se jedná o oblast v severozápadní části šíje Sínajského poloostrova., jižně od pobřeží Středozemního moře.*“¹¹⁴ Pokusil jsem se též lokalizovat místa v textu popsaná, tzn. Pi-chirot, Migdól a Baal-sefón, bohužel bez úspěchu (i v biblickém atlase je vymezení těchto míst uvedeno jako pouhá možnost, což znamená, že např. Migdól je uveden na dvou různých místech). Jediným možným vodítkem tak pro mne zůstává ona „hloubka“. Bohužel, zjistit tehdejší hloubku míst, které by připadaly v úvahu, je též úkol téměř nemožný.

¹¹⁰ Ex 13,19

¹¹¹ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.83.

¹¹² Ex 14,2

¹¹³ Ex 15,22

¹¹⁴ Douglas, Nový biblický slovník. 2009, s.880.

Podle mnohých badatelů však přicházejí v úvahu dvě oblasti:

„Bud' se uvažuje o oblasti Hořkých jezer v egyptské deltě na sever od Suezského průplavu nebo Suezském a Akabském zálivu“¹¹⁵.

Podobná umístění nám ostatně nabízejí i tzv. literární prameny Tóry, konkrétně Jahvista (dále jen J) a Kněžský kodex (dále jen P).

„J počítá s cestou na jih, tedy Suezským zálivem, P pak pracuje se severní cestou, tzn. Středozemním mořem“¹¹⁶.

A právě i k tomuto místu „přechodu,, se nakonec dostává faraon se svou veškerou vojenskou silou, která dle zprávy čítá „600 válečných vozů.“¹¹⁷ Každý vůz egyptských válečných vozů měl tříčlennou posádku, tzn. jeden voják ovládal spřežení a další dva bojovali.

Otázka je, proč se za nimi vydal, když je sám vlastně (a to ještě velmi naléhavě) propustil?Jednou z možností je „že počítal nejspíše jen s dočasným pobytem Izraelců na poušti.“¹¹⁸ Nebo, podle mého názoru, což však úzce souvisí s již zmíněným vysvětlením, měl obavy o to, kdo bude dále v Egyptě vykonávat otrocké, nucené práce.

Pro izraelský lid je ale obraz Egyptanů ve válečných vozech naprosto hrůzný.Zmocňuje se jich strach a tak reptají vůči Mojžíšovi. Mojžíš je přesto (ne poprvé, ani naposledy) ujišťuje, že budou Hospodinovou mocí zachráněni.

Zajímavé je, že (a to na více místech) je Mojžíš opět středem nespokojenosti Hebrejů. Na něho míří všechny výtky lidu, na něm spočívá ono břemeno vyvoleného zachránce lidu.

Na jeho pokyn holí se vody v moři rozestoupí tak, aby Izraelci mohli projít suchou nohou po mořském dně.Toto rozestoupení vod má i své další zdůvodnění: „*všecky mocnosti jsou Hospodinovým zásahem zbaveny nadpřirozené moci a samostatnosti, nemohou se ani stavět na odpor samému Hospodinu, ani zničit jeho lid.*“¹¹⁹ Proti Egyptanům se ale tento živel obrátil a moře se tak na Mojžíšův pokyn sevřelo, tzn. „*vrátilo se ke své původní zhoubné*

¹¹⁵ Douglas, Nový biblický slovník.2009, s.880.

¹¹⁶ KATHOLISCHE KIRCHE IN OBEROSTERREICH. *Auf dem Weg ins gelobte Land.* 2002, s.5-7.

¹¹⁷ Ex 14,7

¹¹⁸ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.86.

¹¹⁹ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž, s.88.

*moci.*¹²⁰ Toto utonutí Egypt'anů bychom mohli také vysvětlit i jiným způsobem. Vzpomeňme na dobu, kdy byli izraelští chlapi topeni v Nilu. Nyní jsou však sami Egypt'ané obětí toho, co si sami dříve vymysleli.

Opuštěním Egypta tak končí období trvající 430 let, které zde Hebrejové strávili (počínaje Josefem, dnem vyjití konče).

Nedílnou součástí přechodu moře a zahubení pronásledujících Egypt'anů je i oslavná píseň. Píseň, kterou dle textu zpívají všichni, tzn. Mojžíš spolu s ostatními Izraelci. Co mne však na první pohled překvapilo, je jedno slovo před samotným textem této oslavné písně, a tím je sloveso „vznávali„. Tudíž to není jen píseň, která oslavuje Hospodina a jeho spásný čin. Izraelci tím i vyznávají, že se k Bohu obracejí, že On je jich Bohem a oni jsou jeho lidem. On je vykoupil. Nepopírají, že v egyptském prostředí znali i jiné bohy, ale dávají najevo, že jedině On je skutečným, vyvýšeným Bohem nad ostatními.

Další zajímavá část písně je ta, kde se de facto hovoří o budoucím cíli, především o Kenaanu. Jejich vyznání, pramenící nejen z prožitých událostí, ale též z čiré víry v Hospodina je vede k jistotě, že již nyní je jisté jejich usazení v nové zemi, že všichni jejich nepřátelé budou ochromeni hrůzou a děsem (vlastně velmi podobně jako Egypt'ané).

¹²⁰ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž, s.89.

II. TEOLOGICKÝ VÝZNAM EXODU

II. 1 Úvod k teologickému významu

V této části bych se rád zaměřil na exodus z jiného pohledu. Pokládám si zde otázku: jaké má toto vyjití z Egypta teologický význam ?

Podle mého názoru je však důležité uvědomit si nejen ustavení daná v době bezprostředně následující po exodu, ale především zaslíbení daná Hospodinem, která se nějakým způsobem exodu dotýkají, resp. i taková, která by bez vyjití nemohla být nikdy naplněna.

Přesto je třeba se stále držet mnou hledaného významu, tzn. teologického.

Exodus byl největším božím činem v celém Starém zákoně. Hebrejci v Egyptě pod nelítostnou a tvrdou rukou „nového faraona“, trpěli. Byli Egyptany vykořisťováni, zabíjeni- což mělo mimo jiné za následek i ten fakt, že zapomněli na svého Boha, Boha jejich předků. Hospodin však na ně nezapomněl- víme o smlouvě Hospodina s Abramem (Abrahamem) i s Jákobem. Je tu vidět i paradox: tím, že Hebrejové (resp. Jákob) sestoupili do Egypta, se zachránili před hladomorem, ale tato záchrana se nakonec obrátila v opak (alespoň dočasně). Pro naplnění zaslíbení si též vybírá vysvoboditele- Mojžíše, kterého však musí také nejprve ochránit před nebezpečím. Mojžíšovo vyvolení, zázraky před faraonem, rány postihující Egypt- pro obě strany je důkazem Boží svrchovanosti. Ovšem, až ve chvíli vysvobození z egyptského otroctví si Izraelité uvědomují, že jsou božím lidem.

II. 2 Hospodinova zaslíbení před exodem

Slib Abramovi/Abrahamovi

Gn 12

Abram, jeden z izraelských praotců je zároveň tím jedním, který získal od Hospodina slib. Pro můj účel je nejdůležitější následující část:

„Učiním tě velkým národem, požehnám ti, zvelebím tvé jméno. Staň se požehnáním! Požehnám též žehnajícím tobě, prokleji ty, kdo ti zlořečí. V tobě dojde požehnání všechno človenstvo.“¹²¹

A nyní se pod těmito slovy podívejme na exodus. Co mají společného? Jak víme, Hebrejci se v Egyptě zvláště po Josefově smrti velmi rozmnožili. Tudíž to zcela odpovídá slovům a zaslíbení „učiním tě velkým národem“.

Samozřejmě, jak jsem již na jiném místě vysvětlil, v Egyptě nelze ještě mluvit o Hebrejcích jako o lidu, ale byl to nepostradatelný počátek k tomu, aby mohli po vyvedení z Egypta jako lid vzniknout. Dále si zkusme verše uvedené v této části první knihy Mojžíšovy spojit konkrétně s ranami, které na Egypt doléhaly v době vyvedení Hebrejů. „*Prokleji ty, kdo ti zlořečí/v tobě dojde požehnání všechno človenstvo*“¹²².

Vzpomeňme např. na ránu v podobě vředů. Prokletí může být provázeno určitým znakem na té osobě, které se týká. Vzpomeňme na Kaina, který na sobě jedno takové měl po tom, co zabil svého bratra Ábela. Tudíž vředy mohli být takovým znakem prokletí- nehledě na to, že v případě egyptských věstců to znamenalo i prokletí v podobě nečistoty a tím pádem neschopnosti pro vykonávání kultu.

Další verš může podle mého názoru znamenat to, že není omezeno jen na určitou sociální, etnickou či náboženskou skupinu. Vzpomeňme na dobré jednání „porodních báb“, které neplnily faraonův rozkaz, ihned po porodu zabít hebrejské chlapce. A Hospodin jim za to žehnal, tzn. prokazoval jim mnoho dobrého.

Slib Jákobovi

Gn 46

Jedná se o část, kdy Jákob sestupuje s celým svým rodem do Egypta, za svým synem Josefem. Zaměřme se konkrétně na tuto část: „*Bůh pravil: Já jsem Bůh, Bůh tvého otce. Neboj se sestoupit do Egypta. Učiním tě tam velikým národem. Já s tebou do Egypta sestoupím a já tě jistě také vyvedu. Josef ti vlastní rukou zatlačí oči.*“¹²³

¹²¹ Gn 12,2n

¹²² Gn 12,3

¹²³ Gn 46,3n

Podobně jako u Abrama, i zde se opakuje motiv o „velikém národě“, což opět koresponduje se značným rozmnožením Hebrejů v Egyptě. I část o příslibu vyvedení z Egypta nám splývá s oním zázračným vysvobozením Hebrejů počínaje hlavně poslední egyptskou ranou, hromadným odchodem a poté záchranou před mnoha početnou faraonovou armádou. „*Jákovovo rozhodnutí odejít do Egypta je spojeno s úzkostí.*“¹²⁴ Přeci jen víme, že Egypt je spojen se vším, co je v protikladu s Hospodinem, bohem praotců. Je to země pohanství, kde faraon je sám ztotožňován s bohem. Jediné, co tedy dává Jákovovi sílu je vlastně ujištění, že Hospodin sestoupí s ním a opět ho také vyvede. Nápadná tu jsou dvě slova: sestoupit a vyvést. Znamená to snad, že Egypt je místem všeho špatného, pekelného, místem tak nízkým, že je obrazně řečeno místem špíny a prachu (tím mám na mysli ve významu náboženské nečistoty)? Následné vyvedení by pak znamenalo vyvedení do čistoty, k jasnému světlu, metaforicky řečeno ve spojení s přijetím Zákona na poušti a přijmutím Hospodina za svého jediného Boha. *Podobný pohled nám poskytuje i Novotný: „ sestoupiti, dolů sestupovati je zde popsáno mimojiné i jako sestoupení do pekla, hrobu, do porušení“.*¹²⁵ „*Vyvésti je definováno jako uplatnění něčího práva, prokázat spravedlnost, vyvést život na světlo*“¹²⁶.

S osobou Jákoba se však pojí jedna neméně významná událost. Je totiž třeba si říci, po kom se Izraelci jmenovali. Vše se vztahuje k době, kdy se Jákob vrací od Lámana, u kterého sloužil několik let, do své rodné země. Při nocování, kdy je zcela sám, je z ničeho nic napaden. Text v nás ovšem vyvolává napětí, neboť není jasně řečeno, o koho se jedná. Jediné, co text na začátku říká o tomto útočníkovi je slovo „kdosi“. Tento zápas trvá pravděpodobně dlouho, až do svítání.

I přes skutečnost, že je sám Jákob raněn, což si pravděpodobně nesl jako újmu až do konce života, se nevzdává. To nám ostatně dokládá text: „*Nepustím tě, dokud mi nepožehnáš*“¹²⁷. Později se dovidáme, že tím „kdosi“, je vlastně Hospodin. Proč se ale rozhodl Bůh k takovému zápasu s Jákobem? Možná se jednalo o Jákovovu zkoušku, protože má-li být vyvoleným a praotcem velikého národa, pak musí obstát i v té nejdůležitější „bitvě“. Slovem „bitva“, mám spíše na mysli Jákovovu vytrvalost, kterou ostatně při tomto zápase projevuje.

A právě v této souvislosti dochází i ke změně Jákovova jména. Již dále nebude „úskočným“, tzn. jako ten, který kdysi obelstil vlastního otce Izáka, když svému bratru Ezauovi „odcizil“,

¹²⁴ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.258.

¹²⁵ Novotný, Biblický slovník. 1992, s.871.

¹²⁶ Novotný, Tamtéž. s.1249.

¹²⁷ Gn 32,27

požehnáni, ale díky své vytrvalosti v zápase s Bohem ponese jméno Izrael, což znamená „zápasí Bůh,“, tzn. v nastávajícím čase bude Bůh zápasit za něj.

Ještě bych však na tento Jákobův zápas rád vyjádřil vlastní názor. Jákobův zápas by možná nemusel nutně znamenat fyzický boj, ale především boj víry, resp. boj s různými pokušeními, které Jákobovi do jeho mysli vložil v onu noc při spánku Hospodin. Tato pokušení byla silná, neboť Jákoba nechtěla „pustit,“, stále ho vábila, ale Jákob jim nakonec odolal a bojoval až do konce.

II. 3 Hospodinova zaslíbení po exodu

Boží smlouva s lidem

Ex 19-20

Jedná se o dobu, kdy je Izrael na Sinaji a čeká ho přijetí Hospodinových nařízení. V tu chvíli, nejen že mají Izraelci za sebou zázračné vysvobození z Egypta, ale též tří měsíční putování pouští. Přichází de facto první důvod jejich vyvedení z „domu otroctví,“ - bude jim vydán zákon. Jejich zástupcem a bezprostředním příjemcem nyní stále zůstává Mojžíš. Nejen, že od Boha dostává desatero, tzn. jakousi směrnici pro jejich nový život, ale též další instrukce např. ohledně ustanovení oltáře, o otrocích, právu odvety a odškodnění a mnohém dalším.

V desateru/dekalogu/deseti slovech jsou všechna přikázání, kromě dvou, formulována negativně a používají vyjádření znamenající absolutní zákaz.

V Desateru však nešlo o pouhou sbírku příkazů a zákazů. Pokud budou žít podle těchto Hospodinových pravidel, mohou spoléhat na Boží přízeň a pomoc, kterou jim od Egypta až po Sinaj prokazoval. V opačném případě, při odpadnutí jim hrozí i pohromy. Odpadnutí totiž v tomto případě neznamená jen neposlechnutí, ale též hůře, odpadnutí od jejich boha. Podle mého názoru takové ohrožení znamená příklon k „ohavnostem,“, které denně spatřovali v Egyptě. To by pravděpodobně mělo časem za následek podobný výsledek jako konec Egyptanů, kteří byli smeteni do moře.

Vedle desatera tu máme i knihu smlouvy- písemný projev Hospodinovi vůle pro jejich společný a osobní život. Je zároveň důležité si uvědomit, že zákon byl darován v souvislosti/v kontextu celé smlouvy (de facto té smlouvy, kterou uzavřel již s praotci), i když jde o

izolovanou událost po nějaké době putování pouští. Zákon v knize exodus není ani tak základem vztahu mezi Bohem a člověkem, ale spíše pomocí pro zachování tohoto vztahu (resp. slouží k udržení a pokračování vztahu). Dalo by se též říci, že zákon je středovým bodem- zázračné vysvobození z egyptského otroctví je za ním a dobytí včetně osídlení je před ním.

Z toho plyne, že zákon můžeme rozdělit na dvě části: desatero a knihu smlouvy. Kniha smlouvy pak obsahuje různá nařízení, která však plynou ze základních principů vyslovených v desateru.

Pesach

Ex 12

„Izraelskou slavnost pesachu máme dochovanou ve dvojí podobě: Ex 12 zachycuje způsob dodnes zachovávaný židy, jak se časem ustálil v Jeruzalémě, kdežto Dt 16 vychází z praxe severního Izraele, podnes udržované náboženskou obcí samaritánskou.“¹²⁸

Pesach jako svátek má dalekosáhlý dosah, tzn. není to pouze připomínka samotného vyjití z Egypta, ale je to zároveň připomínka velké poroby v Egyptě, vzpomínka na vyvolení Mojžíše jako zachránce a neodmyslitelné obtíže při útěku do zaslíbené země.

Zde se zaměřím konkrétně na verše 1-20. Vyvedení z Egypta je bezprostředně spojeno s poslední egyptskou ranou, pobitím všech prvorozců. Pesach, slavnost či svátek má být slaven v měsíci prvního jarního úplňku. Jak z textu víme, je to zároveň první měsíc roku. Pesach je připomenutím všeho, co Hebrejci v Egyptě prožili. Otroctví, jho a slavné Hospodinovo vyvedení.

„Slavnost pesach, jak již uvádí Bič, je ovšem velmi stará, zřejmě předizraelská“¹²⁹. To však nic nemění na tom, že v našem kontextu má zcela nové naplnění. Pesach má být připomínkou, kterou si mají budoucí pokolení neustále připomínat. „Dochází tak ke zpřítomnění vysvoboditelské moci Hospodinovy.“¹³⁰

¹²⁸ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.73.

¹²⁹ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž, s.74.

¹³⁰ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž, s.75.

S pesachem se též neodmyslitelně spojuje svátek nekvašených chlebů „*což byla původně zemědělská slavnost kenaanská na zahájení žně ječmene.*“¹³¹ Opět má zde nové naplnění a obsah. Jsou součástí připomínky záchrany z Egypta.

Nesmíme však opomenout verše 43-51, které obsahují předpoklady pro hod beránka. Jak si ale např. vysvětlit, že z tohoto „*hodu nesmí jíst cizinci*“¹³²? Je v tom snad náznak toho, že se týká pouze izraelského národa (vyvoleného národa) a žádný cizinec (ve smyslu jiných etnických a náboženských skupin) jej nesmí jíst? Pravděpodobně se tím myslí všichni kromě těch, „*kdo jsou obřízkou zařazeni do společenství Izraele.*“¹³³ Cizinec je však zde kladen do opaku se „*služebníkem, koupeným za peníze.*“¹³⁴ Ten se slavnosti účastnit může, opět zde ale musí být splněna podmínka obřizky.

Souhrnně řečeno, Mojžíšova obřizka je základním kamenem pro účastenství ve slavnosti pesach.

Pesach, resp. ta noc, kdy Egypt zasáhla poslední rána, je i „*nocí bdění Hospodina.*“¹³⁵ Jak si ale toto bdění vysvětlit? Má si pod tím čtenář textu uvědomit jiné vyjádření zvláštního vztahu Hospodina k Hebrejům?

Ke slavnosti pesachu neodmyslitelně patří i obětní zvíře, beránek. Jaký byl ale význam tohoto beránka? „*Zabitím beránka Izraelci prolili nevinnou krev.*“¹³⁶ „*Izraelci ve svých domovech jedli pečené beránčí maso s hořkými bylinami a nekynutým chlebem. Tento chléb se dal rychle upéct, protože nevyžadoval čas na kynutí. Hořké byliny představovaly hořkost otroctví.*“¹³⁷ Jaký beránek to má být, resp. jaké má mít vlastnosti? „*Budete mít beránka bez vady, ročního samce.*“¹³⁸ Co si pod tím můžeme představit? Takový kus zvířete má snad představovat neporušenost, sílu, zdraví. Nicméně, nikde jsem nebyl schopen najít vysvětlení.

¹³¹ Starý zákon: překlad s výkladem. Tamtéž

¹³² Ex 12,43

¹³³ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.79.

¹³⁴ Ex 12,44

¹³⁵ Ex 12,42

¹³⁶ Praha: International Bible Society, 2. Mojžíšova (Exodus).1999, s.28.

¹³⁷ Praha: International Bible Society, Tamtéž.

¹³⁸ Ex 12,5

Důležitý je však i způsob přípravy beránka. Má být pečený, nikoliv vařený. Proč? „*Tím totiž bude magicky uchráněno před rozrušením a rozdělením jak obecnství rodu, tak i stádo.*“¹³⁹

Jozue

Zaslíbení, která dal Hospodin praotcům Izraele (především tedy „*Jákovovi*“¹⁴⁰) se zcela cíleně naplňují po událostech jako jsou pobyt v Egyptě, následné vysvobození z Egypta, pobyt a putování pouští přerušené vydáním zákona (desatera a knihy smlouvy), včetně směřování do zaslíbené země. Cíl a naplnění výše uvedeného zaslíbení lze tedy spatřovat ve chvíli, kdy Izraelité pod vedením Jozua dobývají Kenaanskou zemi (a to z východu).¹⁴¹

Po obsazení země nastává důležitý okamžik, jakési završení celé éry, která počala u praotců. Jedná se o smlouvu (nebo bychom mohli říci o obnovu smlouvy) mezi Jozuem (který, jakožto nástupce Mojžíše zastupuje Izraelity stejně jako předtím Mojžíš) a Hospodinem. Napsal jsem sice, že Jozue zastupuje Izraelity, ale při bližším pohledu na text v knize Jozue 24 tato formulace není zcela přesná. Jozue se svým „domem“, dává zcela otevřeně najevo, že bude sloužit Hospodinu, tzn. mluví za sebe. Všem ostatním předákům kmenů však dává svobodnou vůli v rozhodování a říká: „*Vyvolte si dnes, komu chcete sloužit: zda božstvům, kterým sloužili vaši otcové, když byli za řekou Eufratem, nebo božstvům Emorejců, v jejichž zemi sídlíte.*“¹⁴² Zástupci hovořící za lid si jednotně volí službu Hospodinu. To znamená, že zavrhnou pohanské mnohobožství a volí jediného Boha.

Hned na to však slyšíme Jozuovo varování. Varování má povahu upozornění před tím, co je čeká v případě, že svůj nynější slib poruší, tzn. opustí Hospodina a budou sloužit cizím božstvům.

I po tomto upozornění lid odpovídá stále stejně jako předtím. Nicméně znovu, již podruhé se však ozývá Jozue s dalším varováním. „*Budete svědky sami proti sobě, nedodržíte-li své rozhodnutí, že budete sloužit Hospodinu.*“¹⁴³

¹³⁹ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.74.

¹⁴⁰ Gn 28,13

¹⁴¹ Poznámka autora. Během dobývání Kenaanu je jedna událost, která mne zaujala a mohla by alespoň částečně souviset s teologickým významem. Jedná se o Gibeonské. V Joz 9,27 čteme něco, co by snad mohlo znamenat vzdání se svých bohů a budoucí služba Hospodinu.

¹⁴² Joz 24,15

¹⁴³ Joz 24,22

A lid naposledy odpovídá pozitivně, tzn. bere na sebe vědomí, že jsou plně zodpovědní za svůj slib. Tento slib obecně má však širokou působnost. Tím chci říci, že to, co lid slíbil, vychází z jeho niterného vztahu k Hospodinu (z jeho pocitů, resp. víry). Ale pocity, resp. víra musí být provázena i vnějším projevem, tzn. činy. Nebo abych byl ještě konkrétnější, činy mohou ovlivnit i nitro člověka. A to je také svým způsobem důvod pro to, co Jozue Izraelcům dále říká: „*Odstraňte tedy cizí božstva, která jsou mezi vámi, a přikloňte se srdcem k Hospodinu, Bohu Izraele.*“¹⁴⁴

Tímto činem je smlouva uzavřena. Přesto je tu jedna věc, na kterou bych rád upozornil. Na začátku jsem zmiňoval, že při uzavírání smlouvy, resp. dávání slibu věrnosti Hospodinovi mluví Jozue za sebe, za svůj „dům“, a zbytek Izraelců nechává, ať se sami rozhodnou. Na konci uzavření této smlouvy je tomu však jinak. Když Jozue staví kámen pod posvátný strom, čteme jeho slova: „*Hle, tento kámen bude proti nám jako svědek, neboť slyšel všechna slova, která s námi Hospodin mluvil.*“¹⁴⁵ Co to znamená? Ten, kdo byl po Mojžíšovi vyvolen jako jeho nástupce, ten, který dokonal Boží zaslíbení dobytím a přivedením Izraelitů do zaslíbené země je si přesto vědom své rovnosti s ostatními Izraelity a nijak se nesnaží přirovnat se k Hospodinovi. Je si plně vědom svého slibu a zároveň následků, které přijdou v případě odpadnutí od Hospodina.

¹⁴⁴ Joz 24,14

¹⁴⁵ Joz 24,27

III. MIMOBIBLICKÝ POHLED

V následující části bych se rád na exodus podíval ze zcela jiného pohledu, a to z pohledu egyptských faktů, dochovaných informací a současného bádání.

Z větší části zde odhlédnu od tradičního, biblického pohledu, takže odsunu stranou význam exodu (ať po teologické stránce či jakékoliv jiné, která má pro židovský národ význam).

Podle veškerých indicií je jméno Mojžíš egyptského původu. Tím tu vzniká jakési napětí dvou stránek v jedné osobě- člověk s egyptským jménem a zároveň hebrejská osoba/Hebrejec, který je zakladatelem (jakéhosi) náboženství. Jelikož však toto náboženství nemá přímou spojitost s Egyptem (resp. v mnohých, ne-li ve všech bodech je zcela rozdílné od egyptského pohanství), nabízí se otázka, jaký tu je vůbec vztah mezi Mojžíšem a Egyptem?

Při hledání odpovědi se však setkáváme s nejednou obtíží, která nám však může i paradoxně pomoci. Sice nám chybí jednoznačné historické stopy o Mojžíšovi, ale i toto chybění nás může zavést na potenciálně správnou cestu ke hledání. Zde se ale pouštíme částečně na cestu psychologie, konkrétně do oblasti tzv. vytěsněných vzpomínek.

O co se stručně jedná? „*Hartl, Hartlová je popisují jako neuvědomované odsunutí nepřijatelných, traumatizujících zážitků do nevědomí, čímž dochází k odstranění úzkosti a pudového napětí. Vytěsněný zážitek však v nevědomí dále působí jako skrytý motiv. Jedná se o pochod, pomocí kterého se člověk zbavuje představ, odstraňuje je ze svého vědomí, nepouští si do vědomí myšlenky*“¹⁴⁶.

Nabízí se pochopitelně spontánní otázka, jak toto může souviset s osobou historického, egyptského Mojžíše? Hned podám vysvětlení a to přímo na historicky doložené osobě, Achnatonovi. Na první pohled to nevypadá, ale mezi Mojžíšem a Achnatonem je zřejmý vztah.

Kdo to byl vlastně Achnaton? „*Jedná se o egyptského faraona Amenhotepa IV, jehož osoba spadá do období, tzv. Nové říše.*“¹⁴⁷ „*Jeho pokus prosadit náboženskou reformu se týká 14. století před naším letopočtem (dále př.n.l.) . Souvisí i se založením nového sídelního*

¹⁴⁶ Hartl, Hartlová, Psychologický slovník. 2000, s. 683.

¹⁴⁷ Melmuk, Dějiny textu a doby Starého Zákona. 2012, s. 49.

města Achetatonu (dnešní el-Amarna).Amenhotep IV, který přijal jméno Achnaton (prosazuje tím úctu bohu Atonovi) však s reformou neuspěl a po jeho smrti byla památka na něj vymazána.¹⁴⁸

Co z toho plyne?Amenhotep IV, resp. Achnaton se pokusil zavést boha Atona jako jednotný princip uctívání, neboli monoteismus.A Mojžíš?Na poušti učinil vlastně to samé, tzn. také zavedl víru pouze v jediného boha.

Souhrnně řečeno „jedná se o odvržení polytheistického světa bohů ve prospěch jednoho jediného boha.“¹⁴⁹

Na tomto základě nás pochopitelně napadne myšlenka, zda-li Achnaton mohl působit na Mojžíše.Jsou tři možnosti: „bud' Achnaton působil na Mojžíše přímo a učinil z Mojžíše svého stoupence nebo nepřímo tak, že texty, ústní podání a vzpomínky na amarnské náboženství se nějakými cestami dostaly k Mojžíšovi nebo našly přístup do bible a spoluvytvářely biblický monotheismus.“¹⁵⁰ Třetí možností je „vztah emergence, tedy předpoklad, že dva nijak nespojené vzpomínkové proudy v průběhu dějin splynuly a ustavily určitý vztah.“¹⁵¹

U třetí možnosti se však objevuje problém - „Achnaton a amarnské náboženství nevyvolaly v Egyptě žádný hmatatelný proud.“¹⁵² Ba naopak, další králové na egyptském trůnu postupně odstraňovali a zahlazovali stopy po Achnatonovi a jeho bohu, Atonovi. Na základě právě onoho vytěsnění však mohlo dojít k té situaci, že tato Achnatonova náboženská reforma našla úrodnou půdu až jinde, např. právě u Izraelců a Mojžíše.

Ještě chvíli však u Achnatona zůstaňme a řekněme si o jeho působení více, resp. o vzniku a zániku nového náboženství.Před Achnatonem „byl Amonův kult oficiálním egyptským náboženstvím a jeho chrám v Karnaku u Théb je jedním z největších náboženských center, jaká kdy byla postavena. Postava boha Amona byla spojena s mnoha jinými božstvy, především s bohem Reem (Slunce) a s bohy války a vítězství. Kněží kultu boha Amona měli obrovskou moc - mohli dokonce ohrozit i trůn.“¹⁵³

¹⁴⁸ Melmuk, Dějiny textu a doby Starého Zákona.2012, s.51-52.

¹⁴⁹ Assmann, Panství a spása: politická teologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě.2012, s.272.

¹⁵⁰ Assmann, Tamtéž. s.273.

¹⁵¹ Assmann, Tamtéž.

¹⁵² Assmann, Tamtéž.

¹⁵³ Praha: Reader's Digest Výběr, Zaniklé civilizace.2003, s.94.

Postupně se však začal tento kult hroutit !

Příchod nového boha: Amenhotep IV „ *samo jméno znamená - Amon je spokojen* “¹⁵⁴ začal se stavbou památníků věnovaných Atonovi (většinou přímo v chrámech zasvěcených původně Amonovi), postupně také nechal Amonovy chrámy zavírat a jeho kněží tak byli zbaveni své moci.,*Nakonec Amenhotep IV přijal jméno Achnaton, což znamená „Ten, kdo přináší potěšení Atonovi.“*¹⁵⁵

A co učinil Achnaton s kněžími boha Amona?.,*Jak se píše v Dějinách lidstva, odňal jim všechny výsady a zabavil všechny jejich majetek, založil nové hlavní město Achetaton a prohlásil Atona za Pána světa, který na rozdíl od dosavadního boha Amona nebyl pánem nebes.Symbolem Atona byl sluneční kotouč, Aton byl dárce života a dobra.Toto náboženství bylo poselstvím lásky, štěstí, spravedlnosti a lidskosti*“¹⁵⁶.I samotné uctívání Atona bylo zcela odlišné- neexistovala žádná modloslužba, protože Aton neměl žádnou sochu, resp. nikdy nebyl znázorňován ve zvířecí nebo lidské podobě.

Osobně mne nejvíce zaujal hymnus k Atonovi.,*Je to báseň sepsaná v egyptštině a nalezená v hrobce Achnatonova vrchního dvořana a pozdějšího egyptského krále Aje.V tomto hymnu je oslavován bůh Aton, který je vyzdvihován jako stvořitel světa a faraon je jediným prostředníkem mezi ním a lidstvem*“¹⁵⁷. Nicméně „*po smrti kacíře Achnatona bylo obnoveno tradiční egyptské náboženství i moc Amonova kněžstva.*“¹⁵⁸

Hledejme však stopy mimobiblického pohledu dále.

U většiny autorů egyptsko-helénistických textů pojednávajících o Mojžíšovi a exodu se objevuje stejný základ.,*Jak uvádí Assmann, exodus, odchod židů z Egypta je spojován s ranami, resp. vysoce nakažlivými nemocemi, které se naopak týkají vystěhovalců z Egypta*“¹⁵⁹.Nejběžnější ranou je v tomto případě malomocenství.,*Jak udává Novotný, malomocenství se (stejně jako každá nemoc) pokládalo za působení zlých duchů*“.¹⁶⁰

Kromě tohoto základu je však důležité zmínit jeden také společný prvek, který určuje principy, kterými se tyto skupiny vysídlenců, vystěhovalců řídí.Jedná se o tzv. „*normativní*

¹⁵⁴ Praha: Reader's Digest Výběr, Zaniklé civilizace.2003, s.96.

¹⁵⁵ Praha: Reader's Digest Výběr.Tamtéž

¹⁵⁶ Vidal-Naquet, Dějiny lidstva od pravěku do konce dvacátého století.1999, s.28.

¹⁵⁷ Beitzel, Biblica: biblický atlas: putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí.2007, s.88.

¹⁵⁸ Vidal-Naquet, Dějiny lidstva od pravěku do konce dvacátého století.1999, s.28.

¹⁵⁹ Assmann, Panství a spása: politická teologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě.2012, s.274.

¹⁶⁰ Novotný, Biblický slovník,1992, s.396.

*inverzi.*¹⁶¹ V čem spočívá? Je dovoleno to, co je jinde zakázáno a naopak je striktně zapřeno to, co je v okolí povoleno.

Nyní se podívejme na konkrétní spisy zabývající se exodem (a Mojžíšem) z egyptského pohledu (mimoizraelského pohledu). Autor jednoho takového textu s názvem „*Aigyptiaka je egyptřan Manéthó.*“¹⁶² O čem tento text hovoří?

Král Amenofis touží po dosažení toho, co zažili jeho předchůdci- po zjevení egyptských bohů. Má to však jednu obtíž: nedosáhne toho dříve, dokud budou v zemi malomocní. Na doporučení svého rádce (Amenofis Paapis) shromáždí na 80 000 takto nemocných, odsune je do tábora v poušti a posléze je donutí vykonávat otrockou práci. Složení této skupiny malomocných je celkem pestré, neboť obsahuje i kněží. Vzhledem právě k oněm kněžím rádce Amenofis Paapis dostává strach před hněvem bohů- předpovídá, že se těmto zotročeným nemocným dostane nakonec pomoci a dokonce, že budou v Egyptě vládnout. U samotného faraona později dosahují takových úspěchů, že obsazují opuštěné hyksóské město Avaridu.¹⁶³

V Avaridě si volí za vůdce kněze Osarsifa, který jim dává jakési zákony, které předepisují vše, co je v Egyptě zakázáno a zakazují vše, co je v Egyptské zemi předepsáno. Čeho se tyto zákony, které jsou založeny na již zmíněném principu normativní inverze, týkají? Nejdůležitější příkaz se týká bohů- bohové nesmějí být lidmi ctěni. Další směrnice se týkají posvátných zvířat (ta nesmějí být ušetřena, tj. musejí být pojídána) a zákazu styku se všemi, kteří nepatří k vlastní skupině (což znamená jakýsi druh separace, snad i povaha sekty- odtrhnout, oddělit se od většího společenství, vymezit se).

Musíme tak říci, že tento řád, který Osarsif zavádí, je v souvislosti s okolím antináboženský. Osarsif vzápětí vyzývá Hyksósy (kteří byli dříve vyhnáni z Egypta, což mne ostatně přivádí k myšlence, která je též teorií, že příchod Jákobova rodu do Egypta je spojen se vpádem Hyksósů- přesto teorie zůstává jen domněnkou, kterou nelze zaručit), aby se připojili k povstání. Začíná se plnit věštba- malomocní a Hyksósové vládou v Egyptě, boří

¹⁶¹ Assmann, Panství a spása: politická teologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě. 2012, s.276.

¹⁶² Assmann, Tamtéž. s.274.

¹⁶³ „Dever ve své knize uvádí, že biblický „Raamses“, byl nyní přesvědčivě ztotožněn s Avaris, starým hyksóským centrem. Dále nás informuje o tom, že po období, kdy bylo toto místo egyptany zničeno a po dlouhou dobu opuštěno, bylo znovu obnoveno jako královské město „Raamses“, (nebo Pi-Ramese) v době Ramese II. Je tedy možné, že na této obnově se (mimo jiné) podíleli i hebrejští otroci. „Dever, Kdo byli první Izraelci a odkud přišli?. 2010, s.26.

pohanské chrámy a pojídají posvátná zvířata. Faraon Amenofis mezitím prchá (nakonec se však vrátí a spolu se svým vnukem malomocné i jejich spojence vyžene).

Manéthó nám však v textu zanechává jednu důležitou indicii. „*Osarsif však přijal jméno Moysés.*“¹⁶⁴ „*Máme tu tak splynutí dvou postav, jak uvádí Assmann : Egyptana Mojžíše jako héliopolského kněze (Mojžíš/Moysés je jméno egyptského původu, má totiž formu –mose, např. Thutmose) a Osarsifa, náboženského zákonodárce.*“¹⁶⁵

Opět se nám tato stopa spojuje s již zmíněným faraonem Achnatonem, který měl původní jméno Amenhotep IV.

V jeho případě bylo jméno zapomenuto z důvodu naprostého zničení jeho památníků a vůbec všeho, co by jej mohlo nějakým způsobem připomínat (včetně vyškrtnutí ze seznamu egyptských králů).

Legenda o Amenhotepovi IV, resp. Achnatonovi, pojednávající o amarnském období, jej ovšem popisuje jako období „*strádání bohů. Nemluví tedy o vraždách a zabíjení, o suchu a hladomoru, nýbrž o zkáze chrámu, o ničení obrazů bohů, o zabíjení posvátných zvířat, o zákazu tradičního náboženství.*“¹⁶⁶ V lidech té doby to muselo vyvolat takové psychické trauma, že se snažili vzpomínky na takové události vytěsnit (jak jsem již zmínil, počínaje odstraňováním hmatatelných důkazů až po psychologické vytěsnění).

Když se však ještě vrátíme k Manéthónově Aigyptice, jak se nám Mojžíš jeví? Je vůdcem, shromažďuje lidi, kteří jsou ve stejné situaci (jsou na tom osudem podobně, např. jsou postižení malomocenstvím nebo jsou zkrátka jen cizinci v egyptské zemi). Tento stav je však pro Egyptany ohrožením, zkrátka už jen kvůli tomu, že jednak znečišťují zemi a je samotné, ale též odpuzují bohy. Mojžíš je též (dá-li se to tak říci) náboženským zakladatelem či reformátorem.

Mojí otázkou však je, zda-li jde o náboženství založené pouze na inverzi egyptského pohanství nebo jsou v něm i prvky nové.

Nicméně ony stopy egyptského strachu a ohrožení země cizinci či nemocnými hrají roli i v dalších textech. „*Motiv strádání (zde ve smyslu pod vládou dobyvatelů) je typickým*

¹⁶⁴ Assmann, Panství a spása: politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě. 2012, s.276.

¹⁶⁵ Assmann, Tamtéž. s.276-278.

¹⁶⁶ Assmann, Tamtéž. s.277.

*motivem pozdně egyptské literatury.*¹⁶⁷ Tyto stopy nacházíme např. v textech jako jsou: „*Věštba beránkova*“ nebo „*Hrnčířova věštba*.“¹⁶⁸

Kromě strádání však mají společnou ještě jednu zásadní věc. „*A tím je, jak říká Assmann, politický mesianismus, pro který je charakteristická představa faraona jako božského syna a spasitele*“¹⁶⁹. To on má moc i sílu zachránit království právě i v oněch případech, kdy je země zachváčena cizími dobyvateli.

Dalším, pro nás důležitým společným motivem je soustředění nečistých (např. již zmíněným malomocenstvím) a nucená, otrocká práce.

Podobné motivy (tzn. Mojžíš zobrazený jako zakladatel nového a ničitel stávajícího náboženství) se nacházejí např. u autorů jako jsou: „*Hekataios z Abdér, Strabón z Apameie a Tacitus.*“¹⁷⁰ Jaké důležité stopy v jejich dílech nacházíme?

V případě Hekataiových „*Egyptských dějin*“¹⁷¹ nás zajímá zmínka o moru v Egyptě, který pravděpodobně bohové seslali z důvodu velkého množství cizinců, kteří zavádějí zcela jiné kultury. To je hlavní důvod, proč jsou tito cizinci vyhnáni. Pro mě je však stěžejní tento údaj: „*vyhnanci pak založili kolonie zčásti v Řecku, zčásti v Palestině. Vůdci prvních byli Danaos a Kadmos, druhé vedl Moysés, zakladatel a zákonodárce jeruzalémské kolonie.*“¹⁷²

Poněkud odlišný obraz nám ve svém textu poskytuje Strabón. Není tu zmínka o malomocenství, o moru ani o ničem podobném. Strabónův Mojžíš opouští Egypt z vlastního přesvědčení. Neodchází však sám- následují ho další, kteří jsou stejně jako on zklamaní (či znechucení) z egyptského náboženství. Tzn. není tu ani prvek vyhnání. Do Judeje odchází sami, ze svého rozhodnutí.

Tacitus a jeho *Historiae* se drží nám známého znečištění země cizinci (ne-Egyptany). Opět se zde opakuje ráz moru, který je způsoben existencí/přítomností židů. Jediným východiskem je opět jen jejich vyhnání, a to do pouště. Mojžíš se skupiny ujímá, vede je do Palestiny a dává lidu nové náboženství. I u Tacita se zde jedná o normativní inverzi.

¹⁶⁷ Assmann, *Panství a spása: politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě.* 2012, s.275.

¹⁶⁸ Assmann, *Tamtěž.*

¹⁶⁹ Assmann, *Tamtěž.*

¹⁷⁰ Assmann, *Tamtěž.* s.278.

¹⁷¹ Assmann, *Tamtěž.* s.279.

¹⁷² Assmann, *Tamtěž.*

Jak jsem poznal, máme tu několik možných zpráv o Mojžíšovi a jeho lidu, o Egyptu, o situaci mezi nimi navzájem. Lze nebo můžeme z těchto mimo-izraelských textů vyvodit nějaké závěry? Mohu se pokusit zde nastínit stejné prvky, na kterých bychom mohli stavět: osoba Mojžíše (Moysés, Osarsif): nemusí být nutně Egyptanem, přesto je brán za zakladatele nového náboženství, které je (přinejmenším z části) postaveno na opaku pohanství v Egyptě. Židé, resp. cizinci v Egyptě jsou těmi, co způsobují Egyptu značné obtíže (ať už svými nemocemi, např. malomocenstvím nebo zaváděním svých vlastních kultů), což má za následek nevoli egyptských bohů. To oni nakonec končí v poušti, resp. dále v Palestině (vyjimku však tvoří Strabónův text, kdy židé odcházejí s Mojžíšem z vlastní vůle, tzn. nemoc ani vyhnání zde nehrají roli).

Ale nesmím zapomenout na jednu hlavní indicii. Nápadně se nám zde spojuje osoba Mojžíše (resp. Osarsifa) a Amenhotepa IV (resp. Achnatona). Co mají společného? Oba de facto zavádí něco, co je zřetelnou (spíše) změnou (jsem opatrný zde použít slovo „negace“, „neboť“ by to snad platilo v případě Mojžíše, nikoliv však zcela v případě Achnatona) stávajícího náboženství v Egyptě. Vzpomínky na Amenhotepa IV (Achnatona) byly ničeny a vymazávány z důvodu strádání, které svým „jednáním“, způsoboval, což si můžeme spojit s vyháněním cizinců, židů z Egypta. Obojí je spojeno se snahou Egyptanů zapomenout, zbavit se někoho.

IV. SROVNÁNÍ BIBLICKÉHO A MIMOBIBLICKÉHO POHLEDU

Potíž v biblickém textu je, že faraonové, o kterých se v exodu mluví, nejsou zmíněni jménem, jsou anonymní. Což je ale podle mého názoru zajímavé. Proč? Totiž faraon, který Josefa povýšil (a jak v textu čteme, faraon převyšoval Josefa pouze trůnem) není jménem uveden stejně jako ten, kdo je začal utlačovat. Dva zcela odlišní faraonové a tudíž, ani ten „dobrý“, si nezasloužil být uctěn alespoň uvedením svého jména. Myslím, že je to otázka k zamyšlení.

Na druhou stranu, možná šlo o snahu dát všemi možnými prostředky a aspekty najevo, že tím hlavním a vůbec důležitým aspektem exodu je jen sám Hospodin.

Ale podívejme se na to i z pohledu mimobiblických zdrojů. Proč v egyptských písemných zdrojích nemáme doslovné zmínky o jménech jako byl Jákob, Josef nebo Mojžíš?

Jednou z možných variant je tzv. „*damnatio memoriae*.“¹⁷³ V čem tato „praxe“, spočívá? „*Damnatio memoriae požaduje jak znetvoření/zohavení jak zobrazení, tak i jména jednotlivce, jehož paměti a skutečná existence byla magicky zničena.*“¹⁷⁴ Jinými slovy, jakýsi druh ignorování jmen jednotlivců či jmen skupin v egyptských písemných zdrojích měl možná v úmyslu vyhladit je alespoň z paměti Egyptanů, jakýsi „magický úkon“, „nebo též způsob nejvyššího pohrdání. Touto variantou se Egyptané vyrovnávali se svými nepřáteli (ať už poraženými nebo především s těmi, kteří naopak jim způsobili značné škody a katastrofy).

Útlak Hebrejů

Z dosud získaných informací osobně nemám pochyb o tom, že v Egyptě během tzn. Nové říše existovaly semitské skupiny (např. tím, že se do země dostaly díky větším vlnám jiných skupin proudících do Egypta). Dokonce i mnoho skeptických historiků tento fakt/skutečnost nepopírají.

A co více „*tito Semité mohli postoupit/vystoupat až do významných pozic nejen v egyptské společnosti, ale též na (faraonové) dvoře.*“¹⁷⁵ Tento aspekt nám z biblického

¹⁷³ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition. 1997, s.111.

¹⁷⁴ Hoffmeier, Tamtéž.

¹⁷⁵ Hoffmeier, Tamtéž. s.112.

hlediska velmi silně připomíná postavení Josefa právě na faraonově dvoře (byť egyptské texty o této postavě mlčí).

Problém spíše tkví v důkazech o nucených pracích, které měly být vykonávány od těchto Semitů. Uvažuji takto. Kdo mohl patřit mezi ty, kdo byli „odsouzeni“, k nuceným pracím? Nejspíše otroci. Odkud ale Egypt otroky bral? Buď byli do země přivázeni a dále prodáni obchodníky s otroky nebo byli zkrátka jen válečnou egyptskou kořistí. V tomto ohledu jsou velmi zajímavé především „*zmínky o ukořisťování velkého počtu zajatců ve válce faraona Thutmose II proti Šasu (kmen beduínů), pravděpodobně na území severu Sínaje a Negebské oblasti Kenaanu.*“¹⁷⁶

Také existují písemné doklady o značném množství deportací semitsky hovořících skupin ze západní Asie do Egypta, jmenovitě „*3600 Apiru a 15 200 Šasu.*“¹⁷⁷ Nicméně, alespoň podle mého názoru, takto vysoká čísla nemusí být zcela pravdivá- pro můj účel však hrají důležitou roli názvy zmíněných deportovaných skupin, tzn. Šasu a Apiru.

Podívejme se blíže na tyto dvě skupiny. Apiru (nebo též Chapiru či Chabiru) jsou některými vědci (vědeckými školami) ztotožňováni s Izraelci, resp. Hebrejci (či jsou vyslovovány domněnky, že se jedná o jejich odnož). Na druhou stranu jsou i tací, kteří zásadně odmítají rovnici, že Apiru = Hebrejové, resp. Izraelci.

Podle mého názoru by však mohla být právě tato skupina jakýmsi kořenem izraelského společenství. K tomu napovídá i ten fakt, že Apiru „*bylo označení asijských cizinců, kteří v Egyptě konali různé otrocké práce.*“¹⁷⁸

Se Šasu je situace poněkud obtížnější. Jisté však je, že „*se jednalo o etnickou skupinu Protoizraelitů uctívající Boha-Jahve*“¹⁷⁹.

Co se tedy s těmito do Egypta deportovanými skupinami stalo? „*Většina z nich se nestala soukromým vlastnictvím obyvatel, spíše byli objektem faraonova dvora nebo mohli být*

¹⁷⁶ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition. 1997, s.113.

¹⁷⁷ Hoffmeier, Tamtéž.

¹⁷⁸ Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1975, s.18.

¹⁷⁹ Váchala, Pobyt a odchod Izraelců z Egypta: Nové pohledy na biblický exodus. 2004, s.22.

*přidělení ke konkrétním chrámům, zatímco ti, co měli co do činění s ozbrojenou silou byli integrováni do egyptské armády.*¹⁸⁰

Mne však nejvíce zaujala ta zmínka, že někteří se stali „*součástí dohlížejších sil.*“¹⁸¹ Vzpomeňme si na biblický text, který zmiňuje, že Hebrejci vykonávající nucené práce byli biti a kontrolováni svými „vlastními lidmi „.

Přesto máme také, byť nepatrné zmínky o těch, kteří byli zaměstnání prací spočívající ve zhotovení cihel (vzpomeňme i na biblický text, který hovoří v jedné pozdější části o tom, že si Hebrejci sami museli obstarávat materiál ke tvoření cihel).A k tomu výborně padne zmínka (kterou jsem výše popsal) o dohlížejších silách, které tedy mohly pravděpodobně dohlížet na průběh těchto prací a na jejich plnění).

Mojžíšovo narození

Ačkoliv jsou v exodu veškeré rány, znamení a zázraky připsány Bohu, Mojžíš je ten, který je prostředníkem mezi lidmi a Bohem. Skrze něj se tyto události konají a on je ten „lidský element,“ ,skrze nějž Hospodin vysvobozuje svůj lid a egyptské vojsko spolu s faraonem nechává utonout.To jsou však události biblického textu.Co však, pokud je podrobíme kritickému/historickému pohledu, konkrétně tedy osobu Mojžíše?Byl opravdu z počátku princem na faraonově dvoře a poté naopak rebem, psancem na útěku?

Mojžíšovo narození (stejně tak i mnohé další události v exodu) nemůžeme z mimobiblických/egyptských zdrojů naprosto doložit.Přesto podobnou událost máme popsanou v legendě o Sargonovi. Bez ohledu na dataci zde máme podobné elementy- dítě uložené v košíku, zabezpečeného proti prosáknutí vody, je puštěno po Eufratu. V této souvislosti se právě objevují i hypotézy, že motiv obsažený právě v této legendě mohl ovlivnit Mojžíšův příběh, resp. to, jak byl později sepsán.

Následující možná patří spíše do biblického pohledu, ale při hlubším zamyšlení dojdeme i k jakési (alespoň minimální) podobnosti mezi Josefem a Mojžíšem. Josef byl svými bratry uvržen do cisterny, Mojžíš byl svojí matkou v košíku dán do Nilu (okolnosti byly samozřejmě zcela odlišné, přesto ale obě situace došly ke šťastnému konci).

¹⁸⁰ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition.1997, s.114.

¹⁸¹ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition.1997, s.114.

Bohužel již nemůžeme s jistotou říci, že při sepisování Mojžíšova příběhu autor znal obsah výše uvedené legendy.

Další, často skloňovanou paralelou k příběhu Mojžíšova narození je mýtus o Horovi. I zde máme takové prvky jako je ukrytí dítěte svoji matkou.

Nehledě však na to, jak moc nebo málo mají tyto příběhy společného s tím o Mojžíšově narození, jedno je jisté. Umístování dětí do vody bylo něco „*co může odrážet starověkou praxi svěřit nežádoucí či nechtěné dítě nebo takové, které potřebuje ochranu.*“¹⁸²

Mojžíšovo jméno

Z biblického textu máme jakési informace o tom, že byl tří měsíční chlapec zachráněn nejmenovanou faraonovou dcerou, jak se o něj z počátku po jeho záchraně starala jeho vlastní matka, o tom, že se po odrostu ocitl na faraonově dvoře, konkrétně u královské princezny, která jej přijala za syna a dala mu jméno Mojžíš. Z mimobiblického pohledu je zde však jeden problém: jaký je kořen jména Mojžíš? Je všeobecný souhlas s tím, že jeho jméno, resp. jeho kořen byl běžným elementem v mnohých egyptských jménech tehdejší doby (např. Thutmose, Ahmose a mnohá další). Napadá mně však otázka, zda-li tato skutečnost stačí k tomu, abychom mohli říci, že je to důkaz pro existenci Hebrejů v Egyptě. Spíše bychom mohli říci, že se jedná o částečný důkaz.

Mojžíš na faraonově dvoře

Biblický text hovoří o jedné zásadní věci, a ta se týká výchovy a vzdělání Mojžíše. Text říká, že byl vzdělán v celé egyptské moudrosti. A tu je ona souvislost. V některých mimobiblických textech je doloženo, že z některých oblastí (například Asie) byli bráni rukojmí nebo i ostatní skupiny mladých lidí, chlapců, aby byli „převychováni“, v egyptské moudrosti a v případě náhlého úmrtí faraona (a to právě např. bez mužského potomka) se mohli ujmout vlády. Zda-li to však byl i případ Mojžíše, nejsme schopni určit.

Mojžíš jako psanec a uprchlík

I v případě Mojžíšova útěku do Midjánské země v biblickém textu máme dochované podobné literární paralely. Konkrétně se jedná o příběh Egyptana Sinuheta. Co mají tyto dva příběhy společného?

¹⁸² Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition. 1997, s.138.

„Sinuhet utíká z Egypta ze strachu před faraonovým hněvem kvůli událostem, které se týkají vraždy faraonova královského předchůdce.

Žije život jako beduín obývající stany v Sýrii-Kenaanu, kde se ho přátelsky ujme náčelník a za ženu mu dá svoji nejstarší dceru.

*Na faraonův pokyn se Sinuhet vrací do Egypta, aby se postavil před panovníka.*¹⁸³

Podobné rysy nacházíme i u Mojžíše:

Mojžíš utíká před strachem z faraonova hněvu pro zabití Egypt'ana.

Svůj život na útěku žije v Midjánské zemi, kde se ožení s dcerou tamějšího kněze.

Na Boží pokyn se vrací zpět do Egypta, aby se postavil před faraona.

Nejsme však schopni určit, zda-li Sinuhetův příběh mohl hrát roli při sepisování Mojžíšova útěku.

Egyptské rány

K fenoménu egyptských ran existují velmi zajímavé hypotézy. Jsou tací, kteří předpokládají, že pořadí ran vlastně odpovídá tomu, co se během ročního období v Egyptě přirozeně stává, byť v menší míře, menším rozsahu. Na tomto základě jsou také mnohé rány vysvětlovány a navzájem co do účinku spojovány. To však podle mého názoru nijak nevyklučuje boží zásah (to je důležité si uvědomit).

Mnohem nápadnější je však pohled na egyptské rány z perspektivy tehdejšího egyptského náboženství. Objevily se totiž takové teze, že de facto každá egyptská rána byla vždy směřována nebo se týkala nějakého egyptského boha. Což můžeme podpořit i textem z Bible : *„Všechna egyptská božstva postihnu svými soudy“*¹⁸⁴ nebo : *„Hospodin totiž vykonal soudy nad jejich božstvy.“*¹⁸⁵

Na druhou stranu, některými dalšími tezemi byla tato myšlenka buď zcela zavržena nebo u některých konkrétních ran zpochybněna. Uvedme si příklad. *„Charles Aling o první ráně říká, že to je zcela zřejmý útok proti bohu Nilu, jménem Hapi.“*¹⁸⁶ Na druhou stranu,

¹⁸³ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition. 1997, s.144.

¹⁸⁴ Ex 12,12

¹⁸⁵ Nu 33,4

¹⁸⁶ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition. 1997, s.149.

„*Hapi je pouze spojován se záplavou, není bohem Nilu.*“¹⁸⁷ Jinými slovy, doslovné a významové spojování egyptských ran s božstvy je velmi komplikované a vyžaduje hlubší zkoumání.

Kromě papyru Ipuwer máme k dispozici též Proroctví (královny) Nefertity. Co mají společného? Nejvýznamnější jsou pro můj účel dva vyskytující se pojmy/fakta. Existence Asiátů v Egyptě a jejich negativní vliv na situaci v zemi. Podívejme se na konkrétní části těchto textů.

Papyrus Ipuwer:

„*Cizí lučištníci (Asiáté) přišli do Egypta.... Podívej, země je zbavena hodnosti krále kvůli několika lidem, kteří opomíjejí tradici*“¹⁸⁸

Proroctví (královny) Nefertity:

„*Všechno štěstí je pryč, země je sklíčena bolestmi, kvůli Asiátům, kteří jsou po celé zemi. Nepřátelé povstali z východu, Asiáté napadli Egypt.*“¹⁸⁹

Spojitosť (a rozdíl) mezi Mojžíšovou holí a faraonovým žezlem

„*Po celou dobu faraonových dějin, jedním z obvyklých symbolů královské hodnosti byla malá pastevecká ohnutá hůl.*“¹⁹⁰ Můžeme říci, že se pravděpodobně jednalo o symbol nejvyšší autority. Nebudu také jistě daleko od pravdy, když obrazně nastíním, že lidé byli něco ve smyslu „stáda“, které potřebuje pastýře, v tomto smyslu tedy faraona s žezlem (žezlem podobným pastýřské holi).

Co ale Mojžíšova hůl? Jelikož byla pravděpodobně typem pastevecké hole (alespoň dle biblických textů), můžeme zde vidět jakousi „výzvu směrem (vztahující se) k faraonovu panovnictví.“¹⁹¹ Zvláště výrazné je to v událostech, kdy jsou již egyptští mágové bezradní a nedovedou učinit to samé, co Mojžíš. V tu chvíli, když slyšíme slova bezradnosti: „je to prst boží“, z úst egyptských kouzelníků, se Jahve sám ukazuje/projevuje jako panovník Egypta, nikoliv faraon.

¹⁸⁷ Hoffmeier, Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition. 1997, s. 149.

¹⁸⁸ Hoffmeier, Tamtéž. s. 152.

¹⁸⁹ Hoffmeier, Tamtéž.

¹⁹⁰ Hoffmeier, Tamtéž. s. 154.

¹⁹¹ Hoffmeier, Tamtéž.

Nakonec však musím zmínit ještě jednu konkrétní mimobiblickou zmínku o Izraelcích, vůbec nejstarší dochovanou a tím je Merneptahova stéla, která však při bližším pohledu poskytuje poněkud protichůdné pocity. Co jí ve skutečnosti předcházelo? „*Faraon Merneptah, resp. doba jeho vlády spadající do 2. poloviny 13. století př.n.l. nebyla zcela poklidná- Egypt byl totiž napaden od severu příslušníky mořských národů, kteří se navíc spojili i s dalšími skupinami*“¹⁹². Egypt se sice ubránil, což je doloženo i na výše uvedené stéle- vzhledem k našemu tématu hovoří ale také o vítězství téhož faraona nad Izraelci v Kenaanu.

„*Izrael je zničen, nemá žádné potomstvo.*“¹⁹³

Jenže s ohledem k dataci tohoto vítězství není možné, aby to byli ti samí Izraelci, kteří z Egypta vyšli. A tak se nabízí vysvětlení, že se pravděpodobně jednalo o příbuzné skupiny s egyptskými Izraelci.

¹⁹² Váchala, *Pobyt a odchod Izraelců z Egypta: Nové pohledy na biblický exodus*. 2004, s.20.

¹⁹³ *Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus*. 1975, s.90.

ZÁVĚR

Co říci závěrem?

Dá se říci, že celá problematika exodu z pohledu mimoizraelských zdrojů se dívá na věc asi takto: není vyloučeno, že možná i došlo k událostem, kdy nějaké vlny Hebrejů, resp. hebrejských nomádů (i v sebemenším počtu) hledaly lepší život (a právě někteří z nich proudili i z Egypta).

Zázračná znamení a symboly, epidemie a rány, smrt a velkolepé osvobození- tak, jak jsou podány v biblických zprávách- nic takového se přesně nestalo.,,Ovšem s významem, který je připisován zjevení Boha Mojžíšovi na hoře Sinaj je to přibližně tak, že tyto události se někdy staly, ale nutně ne takovým způsobem, jakým jsou zapsány v Bibli“¹⁹⁴.

Zde je však třeba zmínit, že je podle mého názoru vedlejší, zda-li události popsané v exodu se takovým způsobem skutečně staly nebo nikoliv- to je vedlejší.,,I když z pohledu mnohých historiků a teologů mají příběhy knihy Exodus blíže k historii než k mýtu“¹⁹⁵.

Abych se ovšem nevyhýbal otázce, zda-li k něčemu jako je exodus (popsaný v Tóře) došlo nebo naopak se vůbec nestalo- podle mého názoru je třeba hledat pravdu někde „uprostřed,,.

Co se týká egyptských ran, mnohé by se snad i daly vysvětlit z pohledu běžného dění v daných oblastech, stejně tak i nepříznivé povětrnostní podmínky, záplavy, krupobití, bouře, vředy, kožní nemoci, nemoci neznámého původu napadající dobytek. Poslední a nejhorší ránu- smrt všech prvorozců- však není lehké vysvětlit. Je těžké (i pro mne jako laika) si představit, že by existovala choroba, která by byla takovým způsobem selektivní. Nicméně z pohledu Bible a víry jde především o to, aby si člověk (čtenář) uvědomil působení, resp. sílu Hospodina. Ať už budeme hledat a třeba i nalézat jakékoliv racionální vysvětlení egyptských ran, jde tu stále a především o svrchovanou moc boha Izraelitů nad všemi ostatními.

Osobně uvažuji takto: předpokladem pro vyjití z Egypta (ať už bylo doprovázeno ranami, zázraky apod. nebo naopak ničím z toho) je existence/pobyt nějaké skupiny Hebrejů v Egyptě. K tomuto účelu nám postačí osoba Mojžíše. Jméno „Mojžíš, Moše, Moysés,, je běžným elementem v egyptských jménech a znamená cosi jako „syn,, nebo „vtělení,,

¹⁹⁴ Harris, Exploring the world of the Bible lands. 1995, s.58.

¹⁹⁵ Harris, Tamtéž.

(de facto toto jméno je předcházeno jménem/názvem božstva, které uctívá). Z pohledu etymologie pak „mesu,, znamená dítě, syn; vodu Egypťané nazývají „mó,,¹⁹⁶.

Mojžíšovo hebrejské jméno pochází od toho jména, které mu bylo propůjčeno faraonovou dcerou, když jej přijala za syna. Dá se tak říci, že jeho jméno má 2 elementy- první část je název jednoho z egyptských božstev (to bylo později odstraněno). Tolik k Mojžíšovu jménu.

Na paměti však musíme mít, že Mojžíšovo poslání bylo skutečně jedinečné (vlastně se dá říci, že jeho význam čtenář hned nezachytí- ostatně až v Dt čteme : „*Nikdy však již v Izraeli nepovstal prorok jako Mojžíš, jemuž by se dal Hospodin poznat tváří v tvář.*“¹⁹⁷ To o velikosti jeho osobnosti bylo řečeno až po smrti. Že mu nikdo již nebyl podobný, mluví za vše. To on vyvedl lid z Egypta, to jeho si vyvolil samotný Bůh. „*Impozantní Mojžíšova osoba tu tak stojí ve vztahu k původu judaismu stejně jako osoba Ježíše v křesťanství*“¹⁹⁸.

A přesto, z Mojžíšových úst slyšíme: „ *Hospodin, tvůj Bůh, ti povolá z tvého středu, z tvých bratrů, proroka, jako jsem já.*“¹⁹⁹

¹⁹⁶ Heller, Výkladový slovník biblických jmen.2003, s.302.

¹⁹⁷ Dt 34,10

¹⁹⁸ Harris, Exploring the world of the Bible lands. 1995, s.58.

¹⁹⁹ Dt 18,15

Seznam příloh

Příloha č. 1:

Vymezení oblasti v Egyptě, kde se pravděpodobně nacházela země Gošen

Příloha č. 2:

Jedno z možných vymezení oblasti hory Choréb

Příloha č. 3:

Izraelský exodus z Egypta

Příloha č.4:

Egyptské královské zbraně

Příloha č.5:

Územní rozloha Nové říše

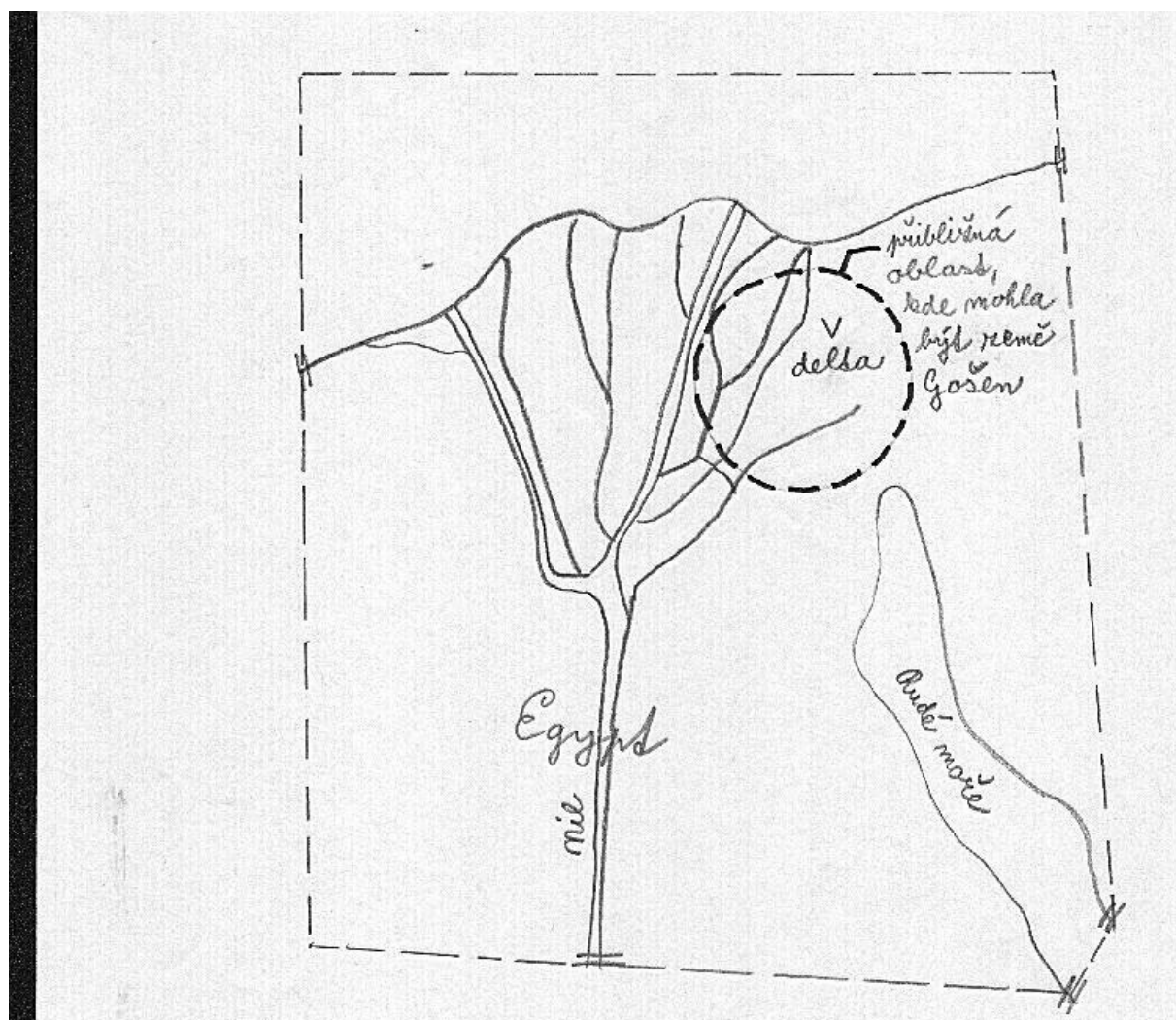
Příloha č.6:

Životodárné paprsky boha Atona (vyobrazení faraona Achnatona s rodinou)

Příloha č.7:

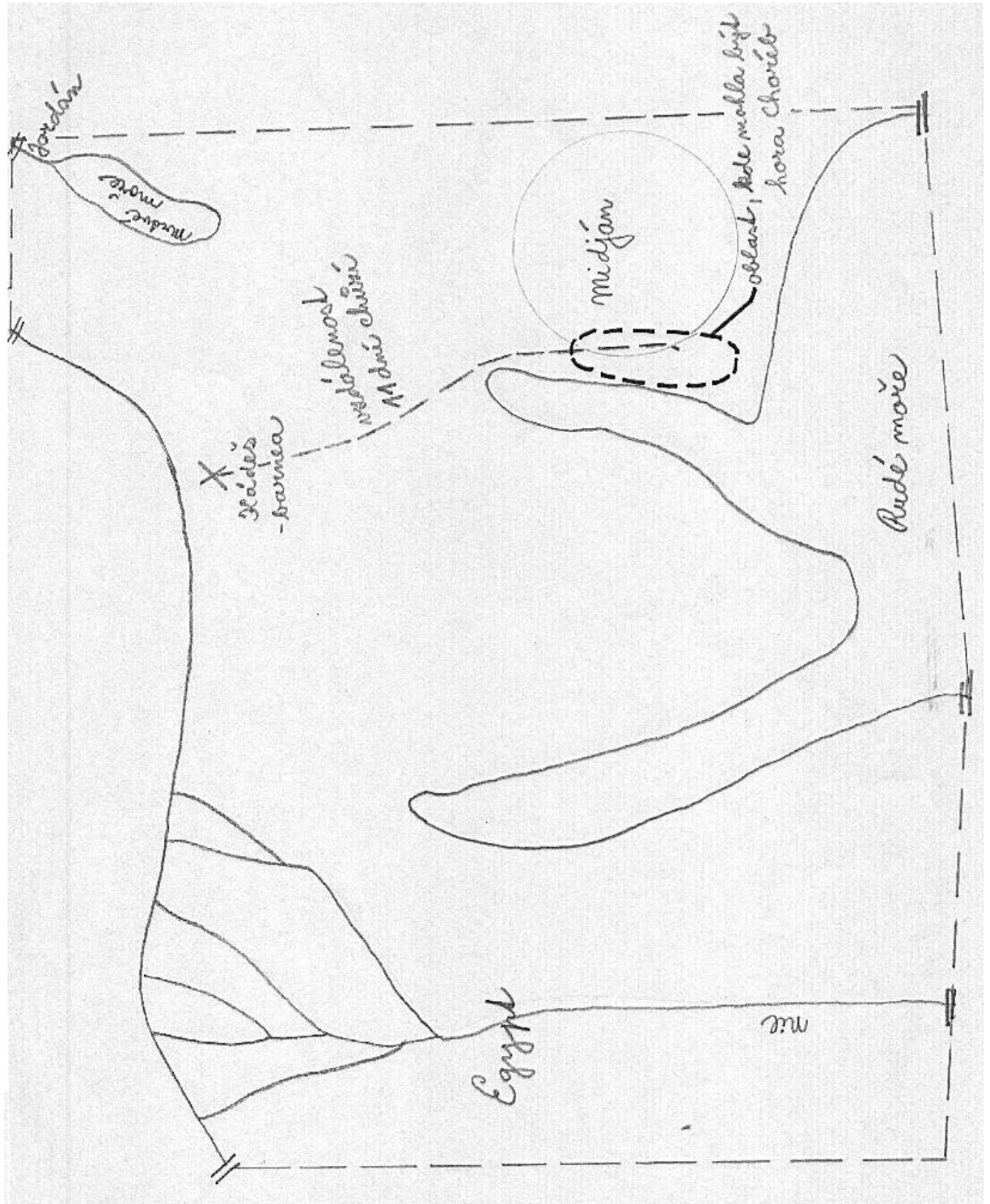
Bůh Re se sokolí hlavou, slunečním diskem a posvátnou kobrou

Příloha č. 1

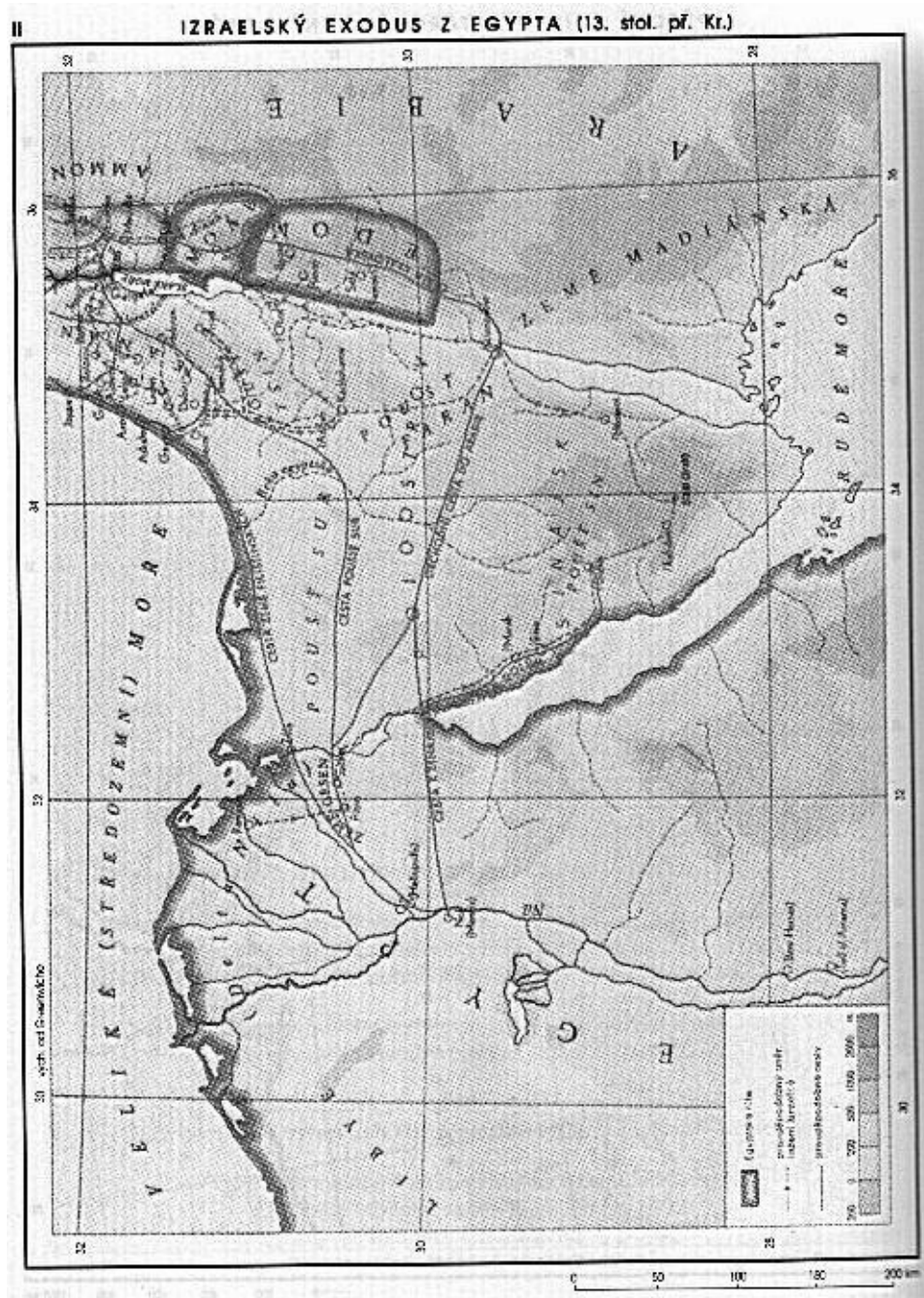
Autorská mapa

Příloha č. 2

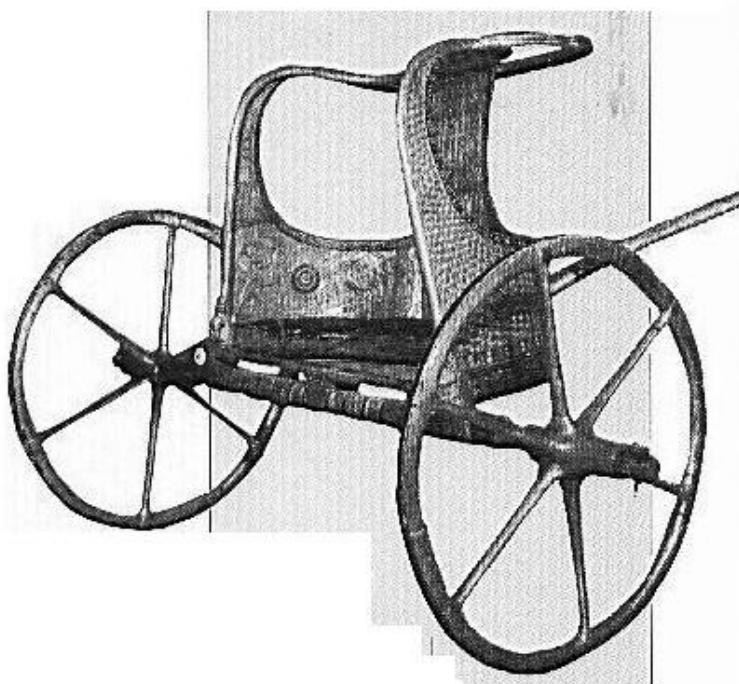
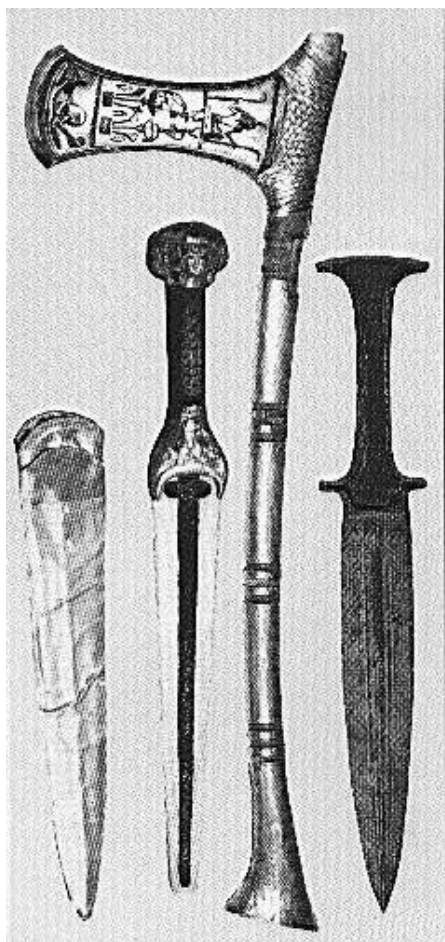
Autorská mapa

Příloha č. 3

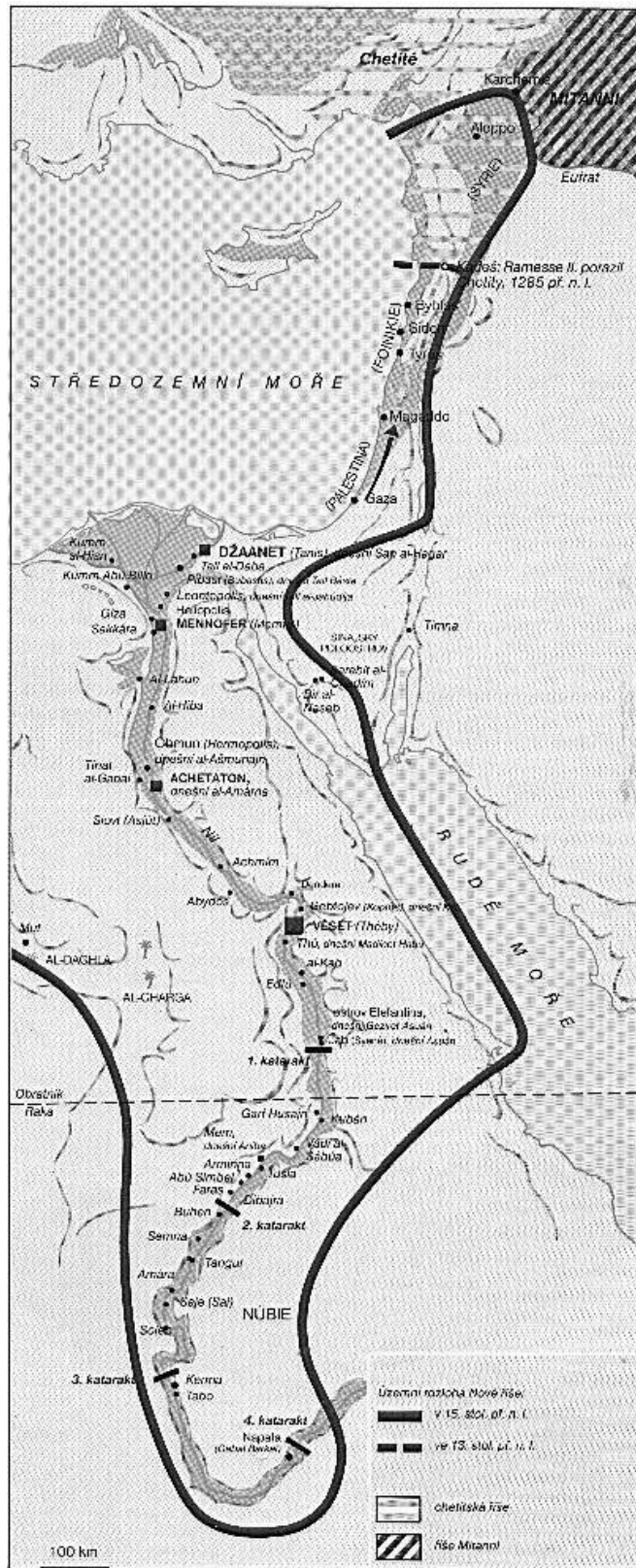
Novotný, Biblický slovník, 1992, s.II.

Příloha č. 4

Barbotin, Egypt a starověké Řecko, 1994, s.227.

Příloha č. 5

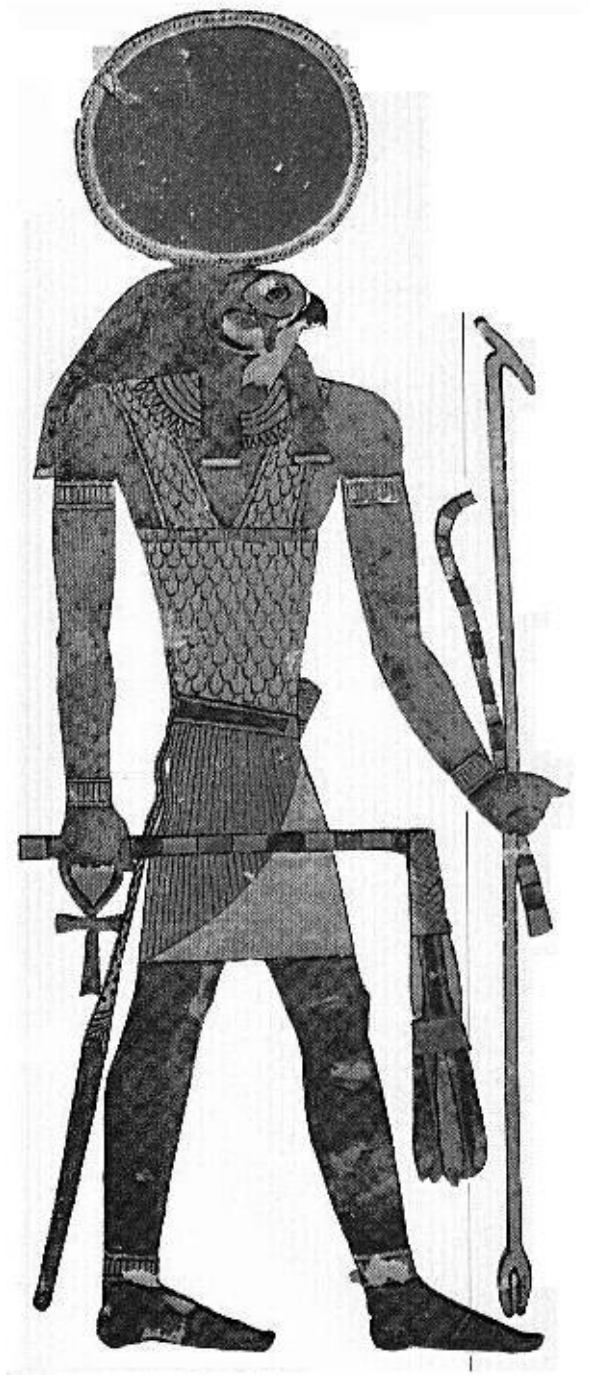
Vidal-Naquet, Dějiny lidstva, 1999, s. 29.

Příloha č. 6

Praha, Zaniklé civilizace, 2003, s.100.

Příloha č. 7

Barbotin, Egypt a starověké Řecko, 1994, s.214.

SUMMARY

THE BIBLICAL AND EXTRA-BIBLICAL VIEW ON THE EXODUS

Josef Bica

This Bachelor thesis reflects up to date, discussed topic – exodus. I'm not trying to challenge it, but we need to realize what is truly important for the Jewish people and how it looks historical sources. For my work, however, was important both theological significance and historical perspective, but another would not be fully questioned. Indeed, it is well documented in the third and fourth chapter. You could say that this work has expressed the need to further quest for the history of the exodus and the need for further discussions on this event.

Použitá literatura

2. *Mojžíšova (Exodus)*. Praha: International Bible Society, 1999, 74 s., [7] s. obr. příl. Průvodce životem. ISBN 80-7130-081-0X.

ASSMANN, Jan. *Panství a spása: politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*. 1. vyd. Překlad Otakar Vochoč. Praha: Oikoyomenh, 2012, 335 s. Oikúmené, sv. 161. ISBN 978-807-2984-329.

BARBOTIN, Christophe. *Egypt a starověké Řecko*. 2. vyd. Překlad Pavla Frýdlová. Praha: Gemini, 1994, 288, xiii s. Ilustrované dějiny světa (Gemini). ISBN 80-858-2025-0.

BENEŠ, Jiří. *V moci Slova*. 1. vyd. Praha: SGS, 2003. 215 s. ISBN 80-239-1635-1.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 17., (8. opr.) vyd. Překlad Miloš Bič, Josef Bohumil Souček, Jindřich Mánek. Praha: Česká biblická společnost, 2009, 1387 s. ISBN 978-80-87287-24-8.

Biblica: biblický atlas : putování sociálními a historickými reáliemi biblických zemí. Vyd. 1. Editor Barry J Beitzel. Praha: Fortuna, 2007, 575 s. ISBN 978-807-3213-022.

DEVER, William G. *Kdo byli první Izraelci a odkud přišli?*. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 2010, 295 s. Katarze. ISBN 978-807-2077-670.

HARRIS, Roberta L. *Exploring the world of the Bible lands*. Repr. New York, N.Y, 1995. ISBN 05-000-5073-2.

HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Vyd. 1. Praha: Centrum biblických studií, 2003. ISBN 80-702-1725-1.

HOFFMEIER, James Karl. *Israel in Egypt: the evidence for the authenticity of the Exodus tradition*. New York: Oxford University Press, 1997, xviii, 244 p., [16] p. of plates. ISBN 01-950-9715-7.

KATHOLISCHE KIRCHE IN OBEROSTERREICH. *Auf dem Weg ins gelobte Land* [online]. 2002[cit.2014-01-27]. Dostupné: http://www.dioezese-linz.at/redsys/data/bibelwerk/Auf_dem_Weg_ins_Gelobte_Land.pdf

LÄPPLE, Alfred. Úvod do Starého zákona. Překlad Miroslav Cón, Svatopluk Láb, Bedřich Smékal. Česká Katolická Charita, 1972, 242 s.

MELMUK, Petr. *Dějiny textu a doby Starého Zákona*. 1. vyd. Praha: Husův institut teologických studií ve spolupráci s NO CČSH v Praze 1-Staré Město, 2011, 96 s. ISBN 978-80-904964-2-2.

Pobyt a odchod Izraelců z Egypta: Nové pohledy na biblický exodus. VACHALA, Břetislav. *Vesmír: přírodovědecký časopis Akademie věd České republiky* [online]. Praha: Vesmír, 2004 [cit. 2013-10-27]. Dostupné z: <http://www.vesmir.cz/clanky/clanek/id/5328>

Průvodce Biblií. 1. české vyd. Editor David Alexander, Pat Alexander. Česká biblická společnost, 2003c2004c, 816 s. ISBN 80-858-1026-3.

RENDTORFF, Rolf. *Hebrejská bible a dějiny: úvod do starozákonní literatury*. Vyd. 3. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-702-1634-4.

STRUPPE, Ursula a Walter KIRCHSCHLÄGER. *Jak porozumět Bibli: úvod do Starého a Nového zákona*. Vyd. 1. Překlad Jindřich Slabý. Praha: Vyšehrad, 2000. ISBN 80-702-1334-5.

Použité slovníky a encyklopedie

GRAVES, Introduction by Robert, [TRANSLATED FROM THE FRENCH BY RICHARD ALDINGTON a Edited by Felix GUIRAND]. *New Larousse encyclopedia of mythology*. [New ed.]. London: Hamlyn, 1978. ISBN 06-000-2350-8.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-717-8303-X.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*. 3. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1992, 2 v. (1399 p.). ISBN 80-900-8811-2.

Nový biblický slovník. 2. vyd. Editor J Douglas. Překlad Alena Koželuhová. Praha: Návrat domů, c2009, xvii, 1243 s. ISBN 978-807-2551-934.

PRITCHARD, James B a Pavel JARTYM. *Biblický atlas*. Vyd. 1. Překlad Bohuslav Procházka, Jan Spousta. Praha: Česká biblická společnost, 1996, 151 s. ISBN 80-858-1009-3.

Starý zákon: překlad s výkladem. První kniha Mojžíšova: Genesis. 1. vyd. Editor Miloš Bič. Praha: Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, 1968, 285 s.

Starý zákon: překlad s výkladem. Druhá a třetí kniha Mojžíšova: Exodus, Leviticus. 1. vyd.
Editor Miloš Bič. Praha: Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, 1975, 348 s.

VIDAL-NAQUET, Pierre. *Dějiny lidstva od pravěku do konce dvacátého století.* 1. vyd.
Překlad Danuše Navrátilová, Zora Jandová. Ilustrace Jacques Bertin. Praha: Mladá fronta,
1999, 354 s. Velký historický atlas. ISBN 80-204-0797-9.

Zaniklé civilizace. Vyd. 1. Praha: Reader's Digest Výběr, 2003, 320 s. ISBN 80-861-9665-8